

Uit zelfbehoud

A. Roland Holst

bron

A. Roland Holst, *Uit zelfbehoud*. A.A.M. Stols, Maastricht 1938 (tweede druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/rola001uitz01_01/colofon.php

© 2017 dbnl / erven A. Roland Holst

Uit zelfbehoud

Zielskracht en energie

WIE ooit, al was het maar in een vroege verte, van de verrukkingen der zielskracht het wild en helder hinniken hoorde, weet wel, dat die vrije paarden maar weinige ruiters zullen dulden. Alleen door bedrog en misleiding zullen zij gelokt kunnen worden binnen dat omheinde perk, waar de hersens hart en bloed bedillen en macht zòoveel meer telt dan geluk, dat arbeid en lied er van elkaar vervreemd zijn, en waar men hen om hun groote kracht gaarne tot werkpaarden en lastdieren zou willen maken. Vandaar dat de elementaire, autonome zielskracht zich niet uitstort over die wezens, wier doel de wereld is en die de wereld zouden willen verbeteren zooals men het een school, een ziekenhuis of een station doet. Zij meenen, dat mensch en wereld hun doel in elkander hebben, en maakten hieruit een ideaal, dat bereikbaar is en dat zij vooruitgang noemen. Voortdurend, en hoopvol veelal, zijn zij door dit ideaal gepröoccupeerd, en zoo ontgaat hun de strijd op leven en dood tusschen ziel en vleesch, vlam en hout, die de wereld haar eenig duurzamen zin geeft, en - hoewel onbewust - beijveren zij zich dezen strijd te sussen. Zij zijn onvermoeid en zij houden van wat getemd en onvermoeid is, of het hun bijstaat of tegenwerkt, want daarvan kunnen zij de werkingen overzien en er hun

winst of verlies uit opmaken door op te tellers of af te trekkers. Zij zijn in hun bewust en hardnekkig strijden om een wereld te makers, die zichzelf belijdt en waarin geluk door macht, goud door getal bepaald wordt, de onbewuste défaitisten van een heiligen oorlog, en in hun hart haten zij elke uitstorting der autonome zielskracht, die, waar zij niet optelt en aftrekt maar vermenigvuldigt en deelt, voor hen onberekenbaar is en hun werk in de war stuurt.

De kunst, die zij inderdaad pas vereeren als zij in hun zalen van bibliotheek en museum tot kroniek is geworden, zouden zij ook haten, konden zij dien heiligen oorlog, die zich in haar nog voltrekt, waarnemen. Maar een dof instinct van zelfbehoud, eigen aan de dichte levenslaag die de hunne is, maakte hen blind en doof voor wat hen anders verslinden of bedwelmen zou in dat, waar zij nu de rustoorden van hun energiek bestaan zonder gevaar mee kunnen tooien.

In een tijdperk als het tegenwoordige, waarin zij met hun leeren en hun leuzen nagenoeg de geheele wereld onder hun beheer kunnen houden, en waarin smart en geluk, steeds nauwkeuriger herleid tot achteruitgang en vooruitgang, verlies en winst, negatief en positief, steeds meer worden afgesneden van bloed en ziel, van vuur en droom, kan in een mensch, die als kunstenaar slechts van de scheppende verbeelding leeft, de zielskracht door vertwijfeling overslaan tot dien onmogelijken droom van den ondergang der wereld, die hem in zichzelf terugdrijft, en hem tot een verlaten alchi-

mist maakt, een ingekeerd bezetene, die hunkert naar één strophe, één melodie, van zulk een saamgetrokken hevigheid, dat al dat andere er door verzengd zou worden onderwille van een weinig, maar tot geen getal meer herleidbaar, goud.

En toch - zóó overtuigend kan levenskracht ook zonder zielskracht zich voordoen - zal zelfs hij, als hij in den vroegen morgen den aanhef van 'Paradise Lost' herleest en dien ouden blinden dichter van 'my adventurous song, that with no middle flight intends to soar' hoort getuigen, het boek wellicht sluiten als de krant komt, om die bladen van slecht papier en slechten druk open te slaan, en - zij het met haastigen bijk - te zoeken naar het telegram over den laatsten vliegheld.

Zou het alleen afkeer van het verplicht en resonneerend optimisme der vooruitgangers zijn, die - tenzij de ziel in de huid vaart, en alles redeloos en goed wordt - het verlangen naar een herstelde grootheid des levens onder de menschen verwrong, gelijk de zeewind het in de duinen de verste struiken doet, tot de knoestige lijnen der bitterheid? Of is de bezieling ook hierin als de schoonheid, dat zij leeft en omwaart naar eigen welbehagen, en - zonder zich te bekommeren om de plannen en het hopen der wereld - somwijlen de wanhoop doet stralen in haar gloed? Hoe het zij, in dit tijdperk schijnen zielskracht en grootheid van wezen, zoodra zij zich lokken laten binnen het perk van de wereld, met welhaast chemische volstretheid

om te worden gezet in wat men vitaliteit en energie is gaan noemen. En leven wij niet in een wereld, wier grootste roem het eens wellicht zal zijn geweest, den ingang van den nacht des levens electricisch te hebben verlicht?

Zet echter de willekeur der bezieling het gezonken zwerf der wanhoop in het lichtelaai van een avondkim, die eensklaps een doorzicht schijnt te openen op een andere wereld, dan wordt de wereld hier ondragelijk en onbewoonbaar voor de groote hartstochtelijke droomen, de aardsdroomen, die altijd, wellicht voormenschelijk zijnde, ouder en machtiger waren dan wie hen droomden. Niet ondragelijk echter voor den ganschen nasleep van murwe droomen en teemende illusies, want voor wat voorgespiegeld aanzien en wat neergetelde winst zien zij van hun bedreigd geboorterecht graag af, en voor wie desnoods wil hoereeren blijft een wereld, die goud enkel nog als getal kent, wel bewoonbaar. Zij zullen als knechten, die het goed hebben, zich door energie en vitaliteit laten gebruiken en in hun voorspoed smalen op de grooteren, op hen, die, de voormalige heerschers trouw blijvend, haveloos heengingen om in afgelegen streken, wakend bij vuren, te overnachten, wellicht enkel nog in verheven wartaal elkander herinnerend aan koningen, die - roekeloos geworden door een droom, grooter dan hun rijk - hun kronen wegwierpen in den avondval.

De gedachte en de muzikanten

ELKE voltooide gedachte van wie niet waarlijk denkt eer hij ook met zijn huid en zijn bloed denkt, zal wel haar aanvang hebben genomen met een waarneming en een gevoel, die hij eens had en die - hoewel in zijn herinnering vaak nauwlijks meer bewust - als waarneming en als gevoel het voltooiën der gedachte in hem op hunne wijze helpend bleven begeleiden. Want hij kan zijn hoofd niet alleen bij boeken en brochures houden en zijn hersens maken hun werk niet of als in zon en stof buiten de open deur van de werkplaats de zinnen geen ouden dean komen spelen.

In tegenstelling met de gedachten van wie alleen met den gretigen wil van hun hoofd denken en wier spreken op straat of in vergaderingen al aanstonds op de haastige maat van de drukpers gaat, zal zijn gedachte - ook na door de drukpers te zijn gegaan - zich nog bewegen zooals zijn lichaam zich bewoog en het licht behouden hebben van zijn oogopslag, en de zingende stemmen van zijn zinnen zullen er nog in hoorbaar zijn. Soms zingt er een melodie in, ouder dan hijzelf, want wie zoo denkt komt te wonen aan den weg van een ander en ouder verkeer, en het kan zijn, dat zijn muzikanten, als zij in de open deur der werkplaats komen spelen, er anderen meebrengen, die zich bij

hen aansloten en die de kleedij dragen van een vervlogen tijd en in de herbergen langs dien weg verhalen zongen, waar hij niet eens meer van weet.

Een herkenning

HET bewust verheerlijken van het zoogenaamde volle leven - zooals dat tegenwoordig weer opgeld schijnt te gaan doen - wijst op een verslachte spankracht van het menschelijk wezen. De groote ontuchtigen zijn bezeten van buiten hun bewustzijn en zij komen aan de verheerlijking van een noodweer, waarin zij zich amper staande kunnen houden, niet toe. Anderzijds vertoont de nare bewondering van zoovelen voor de Pallieters en andere beroepsgenieters een niet geringe overeenkomst met den broeierigen lust, die in een bepaald soort bleeke vrouwen gewekt wordt door het driest gedrag van kermisathleten voor de tent als het volk te hoop loopt.

De priester en de kunstenaar, al gaan zij in het gedrang van thans niet meer samen, hebben elkander in het voorbijgaan herkend, want het Paradijs ging verloren en Hellas ten onder, maar beiden werden een droom, en slechts aan een droom herkennen de nog geladenen elkander.

De verborgen gemeenschap

SINDS de drukpers vrij werd en de vale huidschimmel van het dagblad zich over het menselijk wezen verbreidde, doet men, bij het zich vormen van een oordeel over haast wie ook, wijs zich zoo min mogelijk gelegen te laten liggen aan wat die ander denkt over het leven of welke meeningen over de wereld hij - zooals dat heet - aanhangt. De wijze waarop vrijwel iedereen zich zijn gedachten vormt, heeft met het levend denken even weinig meer te maken als de fabricatie van drukkatoentjes met het weven van een tapijt. Ook de spreektaal wordt door omgang met zulke gedachten kaal en versleten, en het ergste is wel, dat de gewone menschen - tuk als zij nu eenmaal zijn op al wat nieuw is en goedkoop - meer en meer den rijken en stillen omgang met wat zintuigelijk waarneembaar is, met voorwerpen en landschappen, verwaarloozen. Hoe meer men dit beseft, hoe minder acht men slaat op wat de bezoeker al zoo zegt, maar men last liever zijn stemval, de bewegingen van zijn handen, zijn oogopslag, op zich inwerken, tot men zich mogelijk geboeid, misschien zelfs vertrouwd, gaat voelen, als zat men aan een goed vuur met een, die u dierbaar zou kunnen worden, het verdrongen wezen inderdaad van hem, die het daar vlakbij nog steeds over Hitler of stalen ameublementen heeft, of

- erger nog - over Oostersche mystiek; tot gij met eenmaal wrevel en teleurstelling in zijn stem bemerkt, want het blijkt, dat hij u al dien tijd een katoentje trachtte te doen bewonderen, waarvan het patroon de nauwkeurige nabootsing blijkt te zijn van een voormalig en onschatbaar tapijt. Zonder het zelf te weten verbreekt hij nu ook uw begonnen omgang met dat verdrongen wezen - een door begeerten gekweld monnik wellicht, of een krijgsman met heimwee naar zijn kinderjaren - en het baat niet, of gij hem al behoedzaam een aanwijzing in dien zin geeft. Want zijn bewustzijn, gevormd als het werd door hoofdartikel en brochure, laat niets meer door.

Zoo leert men zich, behalve aan de zeer weinigen die een eigen weefgetouw behielden, wel te houden aan hen, die zeer sober zijn gehuisvest, maar die, geheel in beslag genomen door wat zij dagelijks zien en aanraken, nog het leven bestendigen, waarin de groote wevers eens de aanleidingen vonden voor hun ontwerpen. Min of meer blijft de ware gemeenschap altijd wel bestaan, maar in een tijd als dezen, waarin elk collectivisme het op een theoretisch berekende gemeenschap toelegt, houdt zij, meest zonder opzet en vanzelf, zich schuil, verheimelijkt in de haar gezinde harten, en waar zij, niet meer geduld binnen de energische menigte, zich nog slechts beroept op wat in het menschelijk wezen onheuglijk bezonk, vindt hij, die zijn bewustzijn al te zeer blootstelde aan wat dezen tijd beweegt, haar niet meer terug dan langs een omweg van eenzaamheid en inkeer.

De mensch en de menschheid

DOOR bewustzijn en vrijen wil mogen dan alle vergelijkingen van het leven in een afzonderlijk mensch met het leven in de natuur onvolledig blijven (hoezeer een te zwaar laten wegen van deze onvolledigheid ook hier op een overschatten van het bewustzijn wijst), zoodra de wijdere of diepere verbanden, waaraan elk deel heeft, worden beschouwd, kan zulk een vergelijking, zoo zij al niet de volle waarheid is, dan toch zijn als het ontsluiten van vensterluiken, dat er een uitzicht op opent. Dit is althans zoo voor wie de natuur nog kan zien met een vroegen blik, een oogopslag, onvertroebeld door wat onderwijs hem bijbracht, of door al die vergeelde gedachten, die de pers in ritselenden omloop houdt en die het brein maar verwarren zonder dat zij de huid ooit doen tintelen of de loopende er zijn pas meteens door inhoudt. Deze gedachten, dit volslagen onlichamelijk denken, waardoor het brein den geest den dienst op kon zeggen, heeft de onwijsheid beangstigend veralgemeend, en dreigt de kostbaarste belangen van het menschelijk wezen, die eenmaal vanzelf vleesch en bloed waren omdat zij geest waren, geheel te verdorren tot zoogenaamde problemen in die onpersoonlijke laag van het bewustzijn, waar wie wil in en uit kan gaan, en waar ook de besten, als zij er te lang blijven, gaan meenen, dat kul-

tuur, geloof, kunst, gemeenschapszin, zaken zijn, waarmee men plannen kan maken voor de toekomst.

De duinen lagen vanmorgen als onder een diepe windstilte van licht, en al loopende verminderde mijn ergernis over dit alles, tot, aan het strand gekomen, zij geheel vergeten raakte, want is de zoogenaamde menschheid, dat getal met zoovele nullen, niet als het bewogen oppervlak, het alleen zichtbare en hoorbare, van een zee, maar dat door de vaak zoo luide branding over de ondiepten de aandacht al te zeer of kan leiden van het onpeilbare? en is de Mensch, het menschelijk wezen, niet die zee zelve, onregelmatig en ondiep bewogen door de rustelooze weersveranderingen waarop ook zij weer van invloed kan zijn; regelmatig, echter, en diep bewogen door wat zijzelve nooit beïnvloeden kan, een stille maan, die vloed en eb bepaalt.

Morris en Rossetti

IN de jaren toen Morris moest wijken voor Marx, drong het klassebewustzijn - door een historisch-economische vertakking van het theoretisch denken tot heldere hevigheid ontwaakt - de eenzelvigheid op aan hen, die, verzonken als zij steeds weer wilden zijn bij het menselijk wezen in zijn verband met wat onbenoembaar blijft, zeker, hadden zij in vroeger tijden geleefd, tot de geestelijke dragers hadden behoord van het menselijk saamhorigheidsgevoel. Door deze neiging te verwijlen bij wat het menselijk wezen onderscheidt van wat hier verder leeft, konden zij binnen de natuur, waar hun gedwongen dock allengs tot lust verdiepte eenzelvigheid hen aanvankelijk bracht, rust noch duur vinden. Neerslachtig of door een duistere hoop gedreven, kwamen enkelen bij dat thans zoo afgelegen en door welhaast allen onbewoonbaar verklaarde ververblijf, dat Rossetti het Huis des Levens noemde - een huis, waar in de stilte tusschen spiegels en ramen een oud voorval weer ophanden kon schijnen. Inkeer voelde er zich onnaspeurlijk belaagd als door oogen achter zich. Hoop heulde er met wanhoop, en hoogmoed, in zichzelf mompelend, waarde door den schemer der gangen en hield den pas in als, bij een hoek, angst hem tegenkwam en aanzag.

Een voormalig heil, waarnaar daar aanvankelijk het zoeken was, omdat het - hoe verborgen dan ook - nog slechts daar scheen na te leven, dreigde er allengs vergeten te worden in den vreemden wellust van zich te voelen samenzweren tegen alles wat in den eigen tijd zich als het werkelijke leven op wilde dringen, een wellust waardoor de eenzelvige vervoering onmerkbaar in bedwelming verkeerde, tot dit zoeken naar het geheim des levens zich - en te laat veelal - voelde ontzenuwen in een verslaafd raken aan al wat stervend is. Mij viel daar - en nog niet te laat, wellicht - van den helderen dood het zingen weer in, zooals ik het eenmaal, en ver van dit sterven, wel gehoord had in de natuur, als in gouden stille uren het peinzen werd herleid en opgeheven tot een welhaast voormenschelijke vereenzelviging met de elementen. Zonder haar te onthevigen, verhelderde zij de verbittering tegen het hedendaagsche en zijn verward geraas, en herstelde, daarachter als het ware, het glinsteren als van een vroege wereld, waarin het mij, terugdenkend aan de jaren in dat huis en aan de jaren daarvoor, bij wijlen nog kan zijn, als had ik er in zekeren zin Morris en zelfs iets van zijn gedroomde gemeenschap teruggevonden, maar in een dieper werkelijkheid nu.

Dit naar voormenschelijke herinneringen zweemend verkeer met het helder en geheimzinnig wezen der natuur, deze voorstaat aller godsdiensten, had hij, in zijn verheugden omgang met haar verschijnselen, waarschijnlijk niet begrepen, en toch bleef hij op den

duur, en onbewust ervan als een kind, er dichter bij dan zijn grootere tijdgenoot, die er wel het begrip van had, doch ervan vervreemdde. Of heeft Rossetti wellicht, fataal betooverd, er te uitsluitend de duistere mogelijkheden van beproefd, tot hij, in de macht gekomen van wat hij opriep, buiten het bereik raakte der heldere krachten en, in donkere kolken weggetrokken, omkwam?

Het marxisme

ACHTERAF zie ik steeds duidelijker, wat het mij, een kwart eeuw geleden, onmogelijk maakte, die samenhang van kunst met socialisme te erkennen, die toen door enkelen der besten met vreugde voorspeld werd. Hoezeer de samenleving toen reeds den eenling in mij versterkte, afkeer van wat men gemeenschapsgevoel noemt, was het niet. Wel was het een toen nog maar vaag besef, dat een menselijke gemeenschap, welke ook, van wortels tot kruinen voor alles bepaald wordt door wat - onder en boven haar - machtiger is dan zij, een besef, dat tot die diepere waarheden behoort, waar de meer tijdelijke optimismen, willen zij iets tot stand brengen, doof en blind voor moeten zijn. Een wezenlijke - doch wellicht tijdelijk doelmatige - onjuistheid van de Marxistische leer was, dat zij de gemeenschap niet enkel als het bosch zag, doch er ook den grond onder het bosch toe rekende - want die was haar het geheel der economische verhoudingen - en dat zij door dit verkeerd en de bemoeizucht prikkelend begrip van wat de grond was, het uitspansel boven het bosch verwaarloosde. Vergeleken althans bij het socialisme van Morris, begon, door de veel onmiddellijker kansen die overleg en ingrijpen thans schenen te krijgen, het accent zich van geluk te verleggen naar macht, van ver-

langen naar begeerte, waardoor de hoop als het ware bijziende werd, haastig berekenend, en de teleurstellingen nauwer verwant aan wrok dan aan vruchtbaarheid.

Meer dan welke dreigende omstandigheden ook, zijn het zulke wijzigingen van niveau in het gevoelsleven, die kunstenaar of dichter op zijn hoede doen zijn, want moeite of gevaar kunnen hem - al zullen zij zijn houding straffer maken - niet van richting doen veranderen, maar bedorven lucht noopt hem terug te gaan, want wat is inspiratie anders dan inademen? Een dichterschap, dat - gekomen van die samenkomst buiten het dorp, waar Morris dien helderen zomeravond John Ball de mannen van Kent toe hoorde spreken - tot dit meedoogenlooze gebied inging toen die niveauwijziging in het gevoelsleven nog niet of nauwelijks begonnen was, liep het inderdaad ontzettend gevaar, het gelijdelijk bederven der lucht eerst niet te merken, en er later, koppig geworden, niet meer dan een gevaar als andere gevaren in te willen bespeuren, en mij heeft het wel eens willen schijnen, alsof de honger naar menselijk geluk, die in hem heviger was dan in wien ook, Herman Gorter, toen het voor hem te laat was om nog terug te gaan, tot iets als een gasmasker werd, waarachter hij kon zeggen of zingen wat hij wilde, maar dat hem steeds onherstelbaarder vervreemde van de werkelijkheid.

Heil, geluk en macht*

ONLANGS maakte ik in een week tijds twee bijeenkomsten mee van de Nationaal-Socialistische Beweging, en het is al vijf-en-twintig jaren geleden, dat ik wel eens een vergadering van de S.D.A.P. bezocht, die toen de jeugd nog niet van zich vervreemd had. De overtuiging, nu eenmaal geen collectivist te kunnen worden, had ik, weer in de straat gekomen, toen evenals thans, ofschoon ik er mij wellicht nog niet zoo helder rekenschap van durfde geven, omdat het onderscheid tusschen een gemeenschapsgevoel, waar hart en geest naar verlangden, en deze collectivistische opwinding mij nog niet als een tegenspraak bewust was geworden. Een onderscheid nam ik wel reeds waar, want hoe zou ik anders, langzaam in het gedrang weer naar buiten komend, dat heimwee hebben gevoeld naar uren op de rivier buiten Oxford met een boek van William Morris? Maar ik wilde mij nog verplicht voelen, het heimwee naar zijn gemeenschap van mild en stoer geluk te wantrouwen als een dichterlijk heimwee, dat het gedrilde streven naar het wijder doel, waar zooveel brochures van reppen, alleen maar kon verzwakken.

Want had Morris niet, popelend voor dag en dauw opgestaan, in de werkplaats een lamp opgestoken om vast te kunnen beginnen, en moest die lamp niet uit

worden gedaan nu, onder een laag en norsch zwerk, de dag was aangebroken van het Marxisme? Wel deed het besef, dat de dichterlijke intuïtie in levend verband staat met een diepe en heldere intelligentie mij al gauw mijn wantrouwen keeren juist naar die toen overal beginnende bedrijvigheid van wat wil en brein op touw gingen zetten, maar die lamp was uitgedaan en weggezet, en kon men zich niet overtuigd voegen naar de korte bevelen, die nu overal klonken, dan moest men zijn eigen weg maar zoeken.

Wie dat deed, niet met onverschillig schouderophalen, maar met den dood in het hart om een heldere gemeenschap, waarvan hij soms als van achter een ochtendnevel het zingend arbeiden al had meenen te hooren, zag al spoedig, hoe een licht verlangen naar gezamenlijk geluk, waardoor het socialisme van Morris klinkt als een gesprek van verheugden aan een groenen oever buiten de stad, overal tot zwijgen gebracht en verdrongen werd door de aanvankelijk vurige, later behoedzaam betoomde begeerte naar macht, die - alle edeler voornemens en voorgevoelens ten spijt - het kenmerk werd van het Marxistisch socialisme.

Shelley's zielsverlangen naar een heil voor allen, hemelenwijd, maar vaag en zonder hart's bloedklop; de heldere spreekstem van Morris, opwekkend tot een geluk van hart tot hart, van hand tot werkende hand, oog in oog, en met de voeten op den saambewerkten grond of op den vloer der ruime werkplaats, maar als

door een te onbekommerde gezondheid eer verheugd dan bezield; het machtig dreunen en stampen, het hooge gieren en de dreigende lach van Magnitogorsk... wat is het dan het waarneembaar worden van die radicale omzetting van zielskracht in energie, die van het thans heerschende gedeelte van het mensdom, naarmate die omzetting zich steeds stelliger vereenzelvigd met het probleem der techniek, voor later tijden het kenmerk dreigt te worden.

In Fascisme en Nationaal-Socialisme schijnt het Europeesche westen zich - en niet in het vage, maar op den beganen grond - schrap te gaan zetten tegen dit proces, ook echter - edeler voornemens en liefde voor historische traditie ten spijt - in naam der wereldlijke macht. Zoo is het, waar ook deze bewegingen staan in het teeken van een strijd van macht tegen macht, wel zeker, dat een dichterschap, evenwaardig aan dat van een Henriette Roland Holst of een Herman Gorter, zich nimmer aan hun lot zal kunnen wijden. Want dezen overschreden de grens naar het onderwolksch gebied van den wereldlijken strijd met in hun oogopslag nog het heil der ziel en het geluk des harten, maar sinds dat gebied die bergpassen van zijn grens sloot, zal de dichter, die evenals zij door inkeer een geroepene wordt, zich voortaan - en is het niet de deugd van dezen nood? - door het tumult der menschheid niet doof laten maken voor de stem van den mensch.

Eindnoten:

- * Dit en het volgende 'Oorlog der Verblinden' werden in 1934 geschreven. Sindsdien is er veel gebeurd, maar niets dat mij ook maar een woord van deze bladzijden doet veranderen.

De oorlog der verblinden

NIET zoozeer het kritisch-wetenschappelijk denken, als wel het neerslag ervan, dat gedurende de 19e eeuw, en vooral door de dagbladen, naarmate het dieper daalde steeds uitgebreider gebieden bestreek, heeft zich thans op nagenoeg alle wezens vastgezet als een bittere droesem, een bijtend bezinksel, en ontwikkelt in de aangetasten een hun wezen verschralend bewustzijn, dat hun vreugden te hoop jaagt, verkort en verarmt, en hun leed met ergernis vertroebelt en tot onvruchtbaarheid doemt.

Ware het mogelijk dit proces vast te leggen in een van die graphische voorstellingen en statistieken, waardoor het neerslag dezer wijze van denken zoovele duizenden, die er van huis uit niet mee te maken hadden, van hun wezen vervreemde, zoo zou de schrik den mensch letterlijk om het hart slaan, en wie zal zeggen op welke wijze zulk een ontstelde rekenschap de ingewanden zelf van het menschelijk wezen wellicht dit gif dan nog zou kunnen doen uitbraken. Doch slechts van de vele gemakken en ongemakken, ontstaan waar dit bewustzijn zich verkeerde tot sociale of technische bedrijvigheid, is op deze wijze een overzicht te geven. De schaden, de ontwrichtingen en verminkingen, die deze wijze van denken, door de gevolgen van haar allengs gewonnen alleenheerschappij, het menschelijk

wezen berokkent, zijn echter - hoezeer ook in diepsten zin levensgevaarlijk - niet te registreeren, want zij betrekken zich tot die bovenbewuste en onderbewuste gebieden van dit wezen, tot geest en ziel, waar dit denken niet komt of - komt het er - meten kan noch tellen. Hem echter, die dit naar den geest in de hedendaagsche wereld waarneemt, rest geen hoop, dan wellicht enkel in het vermoeden, dat een gebeuren, juist omdat de uiterste gevolgen ervan zich in die gebieden doen gelden, wel in den zin des levens en niet in dien des doods voor het menschelijk wezen noodwendig zal zijn. Want ook de kritisch-wetenschappelijke wijze van denken, hoezeer in haar willekeur de waarneembare oorzaak dezer rampen, zal wel gedreven worden van buiten het bewustzijn, en zoo het mogelijk blijft, haar en al hare gevolgen te zien binnen dat wijd en zijd zich nog voltrekkend omzettings-proces van zielskracht in energie, in welks teeken het thans levende geslacht zoozeer schijnt te staan, zou slechts wanhoop aan de onsterfelijkheid der ziel tot wanhoop aan de wereld kunnen brengen.

Geloof echter in die onsterfelijkheid kan in dit proces een tijdelijk zich offeren zien der ziel - offer, te grootscher waar zij, wien het gebracht wordt, het zich in hun gretigheid niet als offer bewust kunnen maken. Slechts als zulke dingen gaande zijn, kan de barre zwerm der doende wereld, gekomen binnen een krachtveld van zoo beslissende spanningen, zich herleiden tot een beeld, een schouwspel, dat zich, duister

en flonkerend, van alle betrekkelijkheid, de wereld eigen, schijnt te ontdoen, en zeker zal de bewust bezielde, die het in dezen zin waarneemt - hoe ook de aanblik van dit offer hem ontzet en benauwt - nooit in staat zijn, zich metterdaad aan te sluiten bij hen, die - ook al beroepen zij zich oprecht op waarden, die hem dierbaar zijn - de wereld zich nog schrap wil doen zetten tegen wat thans zijn aanvang nam. Want hoezeer de vurigsten van wie dit zouden willen zich ook in naam van den volksaard opwerpen, hun aandrift dreigt de ziel tegen te werken in haar ultieme bedoeling zichzelf te offeren, en door hun ingrijpen zullen zij omstuwde worden en tot de werktuigen gemaakt van de verontruste menigten, die haar - allen schijn ten spijt - vijandiger zijn dan de horden door middel van welke zij haar offer volbrengt.

Of zijn ook deze menigten en hun als leiders aanbeden werktuigen weerloos medebewogen en ingeschakeld in het wereldbeeld, waarbinnen dit offer zich waarneembaar maakt?

Wie er zich aldus toe verhoudt, zal de waarden, die hem boven alles gaan, in Moscou in doodsgevaar gebracht, thans in Berlijn in een bescherming zien genomen, gevaarlijker dan de dood, want de opstanding is eerst mogelijk uit wat in den dood neer werd geveld, doch nooit uit wat, krampachtig nog overeind gedruild, zich laat versteen.

In een tijdperk als het hedendaagsche kan de ziel van de door haar bewogenen slechts in de wereld gebrui-

ken wie zich met blindheid voor haar offer liet slaan, want in het slaags raken van verblinden met verblinden kan wie ziet niet meevechten.

Enkelen der blindelings bezielden werden, midden in het strijdgewoel de oogen geopend, en - hun hart vasthoudend om wat zij zien, doch te ver al in het gedrang om nog een overzicht te krijgen - trachten zij de naastbijbetrokkenen nog zielsbewust te maken, niet beseffende, hoe zij, konden zij nog invloed hebben, het volstreker streven der ziel waarschijnlijk zouden tegenwerken of er althans den uitslag vrijwel zeker van vertragen. Want de ziel, onsterfelijk zijnde, kan alles wagen, en in dezen oorlog, - door haar offer ontketend tusschen wie haar met enkel nog wereldsch heimwee belijden, en de verbeterenen, die haar smaden, niet wetend met welk weerzinbenard verlangen zij juist van hen de wapenen zegent, - wordt geen Roode Kruis gewild, ook door haar niet, omdat in de verschrikkingen van het beslissend treffen elke leniging maar verlenging beteekenen zou.

Het denken en het Derde Rijk

IEDERE boer weet, dat een boom niet alleen uit den grond komt maar ook uit het licht en uit de wolken, en hij zou naar iemand, die hem met ingewikkelde betoogen uit wilde leggen dat een boom wel alleen uit den grond komt, niet eens blijven luisteren. Maar een historisch materialist heeft wel net zoolang naar Marx en Dietzgen willen luisteren tot hij er voor goed zeker van was, dat de Sphinx, de Sapphische Ode, de friezen van het Parthenon, de Kathedraal van Chartres, de Midzomernachtsdroom, de Negende Symphonie, en een gedicht van Verlaine het alleen aan verhoudingen van in- en uitvoer of manufactuur of grootindustrie te danken hebben, dat zij zoo en niet anders werden. En een hedendaagsch psychiater rust niet voor hij, tegen beter weten in, eens en voor al ervan overtuigd is, dat het menschelijk bewustzijn, voorzoover het - en dat is grootendeels - door het onbewuste bewogen wordt en leeft, het alleen aan het ónderbewuste dankt. Tegen beter weten in - want ten slotte wist hij, voor hij te veel ging lezen, wel, dat er gedachten en gevoelens en zelfs droomen zijn, die niet of althans niet alleen van onder den navel komen. Maar de zelfingenomen eierzucht constateert nu eenmaal liever een macht beneden zich, die haar waar zij zich het minst sterk acht bestookt en

verleidt, dan toe te geven, dat zij van boven zichzelf begenadigd zou kunnen worden, en het is kenmerkend, dat, van binnen de versterkte stelling van zijn wetenschappelijk denken, het bewustzijn - nu eenmaal gedwongen tot de erkenning, onderhevig te zijn aan invloeden van buiten zichzelf - niet gewaagt van het buitenbewuste, laat staan van het bovenbewuste, maar slechts van het onderbewuste en de werking dier invloeden alleen toegeeft op zijn dromen en gevoelens. Binnen zijn grenzen wordt de deugd van zulk een toegeven dan zoo ruim mogelijk beoefend, en het bewustzijn als wetenschappelijk denken erkent die dromen en gevoelens dan ook amper nog als meer dan een golven en deinen van maar het oppervlak van de onbewuste menselijke ziel of van het menselijk aandeel aan de ziel. De gretige nieuwsgierigheid waarmee het zich in ging stellen op dit gewonnen besef van een onpeilbaar en onderbewust gebied, dat alleen aan het oppervlak als dromen en gevoelens tot bewustzijn komt, is even kenteekenend voor dit denken als het met geen woord reppen van de mogelijkheid, dat het zelf niet meer zou zijn dan een even oppervlakkig tot bewustzijn komen van een ander aandeel, dat de mensch heeft aan een evenzeer onpeilbaren geest. En toch zou men, even goed of niet goed als men de ziel onderbewust noemt, de geest bovenbewust kunnen noemen, en wie nog denkt met zijn geheele wezen en niet enkel met zijn brein, zal de ziel en evenzeer den geest liever buitenbewust noemen, want voor hem

behielden zekere overeenkomsten tusschen het zintuigelijk waarneembare en het onzintuigelijk ervaarbare nog meer dan een maar aesthetische waarde, en het zal hem niet moeilijk vallen, het bewustzijn van den geheelen mensch als een bol te beschouwen, die omgeven en beïnvloed wordt als door afwisselend licht en duister en veranderende atmosferische gesteldheden, en ten opzichte waarvan, in zijn geheel genomen, de begrippen onder en boven even weinig zin meer hebben als ten opzichte van de planeet, die wij bewonen.

Zoolang het denken onder de dictatuur blijft van het wetenschappelijk denken zal het, al was het maar uit zelfbehoud op dit niveau, een geest die het bewustzijn van de menschelijke intelligentie tegelijk beïnvloedt en onpeilbaar te buiten gaat, niet erkennen, in weerwil van bestaande menschelijke werken waarin die geest rechtstreeks van zichzelf blijk geeft. Wie muziek kan ondergaan, zal, na in Chopin een hevig bewogen ziel te hebben ervaren, als hij de Toccata en Fuga in D. mineur zich hoort voltooien, wel tot het besef zijn gekomen, dat hier nog een andere macht ingreep, en dat Bach een groote geest was, of - zoo men wil - op grootsche wijze deel had aan den geest.

Als men zich het menschelijk bewustzijn ruimtelijk voorstelt - en het wetenschappelijk denken doet niet anders als het van 'onderbewust' spreekt - geeft men de werkelijkheid vollediger weer door zich die bol te denken, die door de ziel omgeven wordt als door een

dampkring, waarbuiten en waardoorheen de geest als dag en nacht aanwezig is. Een dergelijke voorstelling veronderstelt echter een denken van het geheele wezen, en dat vanzelf als ademhalen leeft van het besef, dat de werkelijkheid meer is dan de som van alle feiten. De groote geloovigen - hoezeer de voorstellingen, waartoe het verband met hun tijdperk hen bracht, later van maar tijdelijke geldigheid bleken - hebben zoo gedacht.

Naarmate het denkend bewustzijn zich echter beperkend ging verhevig en van gloed toespitste tot steekvlam, ging het de werkelijkheid vergeten om de feitelijkheid en gaf het helderziende prijs om het scherpziende. Dit denken, dat niet meer van het geheele wezen is, doch alleen of nagenoeg nog maar alleen van het brein, verhoudt zich tot wat ik het ademend denken zou willen noemen, als het turnen zich verhoudt tot den natuurlijken loop. Uit zelfbehoud moest het - al of niet met opzet - de feiten zoo rangschikken dat zij de werkelijkheid niet meer doorlieten, en toen dat niet meer kon, ging het de feiten zoo rangschikken, dat de werkelijkheid alleen in het grensgebied van de droomen en de gevoelens door kon komen - van onderen, zooals dat heet. Het scheen daardoor zelf, van boven, het hoogste woord te zullen houden. Maar het had buiten een onverwachten waard gerekend. Binnen zijn ongeventileerd bouwsel van feiten, dat zijn tweede rijk was, werd het denken te eigenmachtig om zich nog te herinneren, dat het van-

zelf, en of het wil of niet, dienend wordt zoodra het weer in het bereik geraakt van de werkelijkheid in den zin van dat wat de feiten ondenkbaar te buiten gaat, en dat de aard van dit dienen bepaald wordt door de wijze waarop het door die werkelijkheid bereikt wordt. Zelf deed het de keuze toen het zich van anderen open stelde, en het is dan ook inderdaad in dat Derde Rijk, waar die ondere krachten aanbeden worden, dat het denken aldus geknecht wordt en het brein de dictatuur gewaarwordt van de vuist. Waar God de deur werd gewezen komen, vroeg of laat, de afgoden aan bod, en het is wel kenmerkend, dat in datzelfde Derde Rijk enkel en alleen zij, in wie het denken niet eigenmachtig werd, de geloovigen, het nog wagen in openlijk verzet te komen.

De nieuwe weerstanden

EEN jaar of wat geleden ontving ik den catalogus van de boekerij, die Frederik van Eeden naliet en die geveild zou worden. Buitenop was een portret van hem: langs de wanden van de ruime kamer stonden de boeken in dichte rijen, en hij zat gebogen over zijn schrijftafel met de uitdrukking van dat prettig bezig zijn aan de verbetering van de wereld, dat in die vooroorlogsche jaren voor velen van zekere beteekenis nog zin kon hebben en dat hun leven toen de gestadige warmte van een vervulling gaf.

Sinds 1914 onthulde deze ijver zich als de prettige bezigheid, die hij inderdaad was, en enkel bij half zachten komt zij als teedere of galmende mededeelzaamheid nog wel voor. Maar wie zich rekenschap durft te geven van de wereld heeft er mee afgedaan en geen dichter van eenig formaat laat er zich meer door paaien.

Uit dien ouden droom van een gelukkige gemeenschap, gewiegd in een historisch heimwee van wel edele vezel, hebben de rechts of links klinkende commando's van een collectiviteit, die de macht enkel nog als geluk erkent, de geesten wakker geschrikt. Thans hebben, wie de schoonheid niet alleen naar de ziel maar ook naar den geest willen belijden, op hun hoede

te blijven, want zoolang de barsche voormannen der ontelbare ondergeschikten het voor het zeggen hebben, zal de bedreiging niet meer van de lucht zijn. Den kunstenaar, die een eigen wereld moet vormen en niet de wereld van zijn tijd moet willen hervormen, is inkeer thans meer geraden dan protest, en inkeer zal hem weldra moeilijk genoeg vallen.

Dit alles, hoe beklemmend en verstorend dan ook, heeft toch iets - en dat van groote beteekenis kan blijken - voor op de milde veiligheid, waarin de geest zich voor 1914 met de wereld bemoeizuchtig kon bezighouden: er is weer spanning; er zijn weer overal, ook al wordt van protest afgezien, de weerstanden die steeds ontstaan als het te keer gaan van uur en feit in vijandige tegenspraak komt met het verlangen naar duur en waarheid. De gemeenschappen, waarin eertijds ziel en geest zich scheppend konden doen gelden, waren noch ooit zonder weerstanden, noch ooit geheel zonder een vanzelf opzijaan voor den geest als het uur vol was; zij hadden, in de een of de andere verhouding, allen spanning en speling. De wereld voor 1914 liet dat verlangen naar duur en waarheid maar begaan, want veel kwaad kon het niet. Zij had geen of te weinig spanning en de speling was tot spoeling overgelopen. De wereld zooals zij nu aan het worden is, dreigt geen speling meer te zullen laten, maar de spanning, de weerstanden, die zij te overwinnen stelt, kunnen op den duur in dat verlangen een kracht wekken, een verticale vibratie, die

de droom zich weer zal doen verbinden met de straat; niet langs een omweg van overleg en met naslaan van theorie en leuze, zoals dat voor 1914 wel beproefd werd, maar regelrecht of, waar hij den weg vergat, dien vragend aan de mensen.

Het laboratorium en Lear's dochters

VERGIS ik mij niet, dan is het Valéry, die eens verklaarde, dat de geestelijke ontdekkingen van het zuivere dichterschap, slechts in hun veel latere afleidingen, en dan vrijwel vergeten, in den algemeenen omloop komen, en hij stelde zich voor, hoe de ontdekker der electriciteit, had hij lang genoeg geleefd, in de tram zou hebben gezeten te midden der velen, die zich van de afleidingen zijner ontdekking bedienen zonder van zijn ontdekking te weten.

Als het beeld mij meer nog trof dan wellicht bedoeld werd, is het wel, omdat het er op wijst, hoe juist in enkele werken, zeer kenmerkend voor ons tijdperk, in tegenstelling met groote werken van voorheen, de 'geladenheid' meer van het laboratorium dan van het onweer schijnt te zijn. Er werd een merkwaardige spankracht gewonnen door het met deuren en ramen buitensluiten van de grootheid van uitspansel, landschap en volk, door een van elkander vervreemden ook van ziel en huid en vooral - zoo schijnt het - sedert men het erfzwaard der oude eindkampen, dat geen meer hanteeren kan en dat binnen de huidige werkplaats des geestes nog enkel tot spot aanleiding zou geven, heeft omgesmeed tot zooveel korter maar ook lichter en scherper ontleedmessen.

Men kan zich echter ook afvragen, in hoever de werkende geest, zwelgend in eigen macht, zich steeds dwingender zal doen gelden als techniek en kritiek, nu de ziel nog slechts toegang krijgt zoo zij haar droomen alle laat verwijzen naar onder den navel, en men denkt aan Regan en Goneril en hoe zij hun vader Lear onderkomen in de burcht weigerden tenzij hij zijn gevolg opgaf en genoeg nam met hun knechten, en hoe zij hem, die eigen gevolg behouden wilde, toen, terwijl de storm opstak, buitensloten.

De versterkte stelling, die hem nu buitensluit, de werkplaats van het mechanische en het anorganische, is niet stil en duister als die burcht was, maar helverlicht en gonzend, onheilspellend en volstreker nog in vijandschap, en naar welk einde gaat het treurspel als de liefde niet zegevierend weerkeert om dien ouden vorst in zijn laatste verbijstering en waanzin nog tot een mild sterven te redden, doch nu het wel schijnt, of Cordelia zich binnen die helle ramen door haar zusters ertoe laat bepraten haar taak op macht, en niet meer op grootheid en geluk te zetten? Want hoe anders dan door het overreden van macht, met alle argumenten van wil en getal, was de liefde ertoe te krijgen het levende volk te vergeten om een theoretische menigte, die zij massa noemt. En tot welken verdelgingswaanzin zou de ziel, door de liefde verloochend, maar nog hunkerend naar de lichamen, zich niet kunnen verbinden met een noodweer, dat, aangetrokken door een luchtledig boven de wereld, opsteekt uit den voornacht zelf des levens?

Geest, fabriek en navel

TEN deele althans zou men eerst in het historisch materialisme en later in de psycho-analyse een verzet kunnen zien van den geest tegen theosophie, boeddhisme, ethische filosofie, die gansche troostwereld van klagelijk optimisme en idealistische tuberculose, waarbinnen de niet manbaren hun ziel tegen het despotisch imperialisme der wetenschap trachten te beveiligen. Inderdaad schijnt de geest, waar zij de eigen werken en hunne verhoudingen als enkel een gevolg der economische toedracht wil zien en de droomen der ziel in het lichaam verwijst naar de geslachtsdrift, in bitse willekeur een verbond te sluiten met Fabriek en Navel. Voor zoover dit verbond de niet manbaren onthutst en verwacht, en - door het verbond met den Navel althans - de op dubbelzinnigheid belusten onder hen zelfs aantrekt (verlieven sommige bleekzuchtige vrouwen zich niet bij voorkeur op kermisathleten?) zou men geneigd zijn dit alles niet zonder een zeker leedvermaak te beschouwen. Het speelt zich echter steeds af binnen muren, of dit dan de muren zijn van fabriek, vergaderzaal of religieus boudoir, en wie zich, wil hij weten hoe hij zich tot het leven verhoudt, liever buiten waagt, komt wel tot de erkenning, dat de mensch ouder is dan zijn werktuigen, en als hij zich blootstelt aan wind en weer,

zal hij even zeker tot de simpele slotsom komen, dat de boom niet enkel uit den grond groeit.

Het verstomde lied

VOLLER en klaarder van leven dan de betoogen der verbleekten, die van weggeworpen wapens den vrede verwachten, klinken uit vervlogen tijden altijd nog stemmen, die den krijgsman zoo goed als den minnaar bezingen, want waar het altaar gold werden zwaard en beker zoo goed als werktuig, bord en bed erkend. Maar ook waar geen altaar meer geldt, blijft in de verwerkelijking van het menschelijk wezen, dat meer is dan eenig mensch of eenig ideaal, de volledigheid voorafgaan aan de volkomenheid, omdat op het niveau van het dagelijksch bestaan die verwerkelijking onderhevig raakt aan de wijze van de natuur, die de wijze is der differentiatie. Zij komt die daar slechts te boven in de beslissende oogenblikken, waarop de ziel waarneembaar wordt aan het lichaam, en op dat niveau blijven, naar den trant der natuur, de oogenblikken van aanval en ontzetting niet minder beslissend dan die andere van vereenzelviging en genot, waarin een later en beduchte blik enkel nog de zielsbelofte kon bespeuren. Niet anders dan zintuigelijk, aan elkander en door middel van elkander, kunnen de menschen deze oogenblikken beleven, en zoo zal het zwaard geldig blijven zoolang het bed het blijft, hoezeer ook de vulgarisatie van het denken het alledaagsch bewustzijn wijd maakt en on-

diep en minder onderhevig aan het buitenbewuste, en hoezeer het zoogenaamde geloof in de menschheid, dat surrogaat met automatische leuzen en optimismen, de diepe werkelijkheid, die het menschelijk wezen is, voor de velen verskraalt en verarmt.

Slechts wie nog zonder kansberekening aan dat wezen deel kan nemen en liever Shakespeare leest dan hoofdartikel of brochure, beseft, ziende dat het hemelblauw nog iets anders is dan enkel afwezigheid van wolken, wat oorlog en vrede beteekenen.

Niet dat de menschen elkander lijfsgevaar en verschrikking aan doen, maar dat met het krijgslied ook het arbeidslied verstomde, zal hem, ver van de betoogen der pacifisten, op het spoor brengen van een erger euvel. Waar stemmen, die zongen nood ten spijt en met den dood voor oogen, het zingen opgeven, moet het de lucht zijn, die hun den adem bederft, en het is met de mechanische techniek dat dit gebeurt, want dat zingen werd aangeheven in den toen nog buitenbewusten glans en lucht van geest en ziel, waarin sindsdien het brein, steeds eigenzinniger bezeten, een bederf ontwikkelt, dat, het gemoed uitmergelend, de daden verhevig tot steeds leeger razernij.

Waar de wezenstrekken van vroeger volkeren vrijwel tot die volkeren beperkt bleven, kreeg deze bezetenheid van het brein, dit kenmerk van den West-Europeeschen mensch, over de geheele planeet vat op het menschelijk bestaan. Want door hare toepassingen wordt de natuur van bondgenoot verlaagd tot slaaf,

en waar de macht voor het grijpen komt, al moet hij het geluk erom laten vallen, grijpt de mensch toe. Alle uit de verwarring van angst, kwaad geweten en kortzichtigheid ontstaande idealen ten spijt, ziet het er niet naar uit, dat de verwerkelijking van het menschelijk wezen op het dagelijksch niveau dit proces van de omzetting van zielskracht in energie, waarin zooveel opwindingen zich als vreugden voordoen, te boven zal komen, voordat, juist door de machtsuitbreiding over de natuur buiten hem, de mensch de natuur binnen zichzelf in een nog onbeseftbaar nauw drijft en tot een wanhoop brengt, waarvan geen brein de daad kan berekenen. Want het kan met het leven zoo komen te staan, dat wanhoop doen moet wat hoop opgaf, en wie, waar de ziel tot onzin wordt getergd, zal zeggen met welken waanzin, kort en verblindend als hemelvuur, de geest nog in zal slaan?

Oorlogstuig

‘om te verderven diegenen, die de aarde verdorven.’

DOOR niet geheel tot karakter te verstarren of ontzenuwd te raken door pijn of door genot, doch door zich aan weer en wind van uur en feit te verheviggen, kan het met eenmaal gebeuren dat een wezen - als enkel mensch of als menschensoort - den loop der uren om zich samentrekt en opvoert tot een volte van den tijd. In den waren zin komt zulk een wezen dan toe aan zijn lot. Zijn kentrek gaat zich spannen en dan ten volle uitvieren in die uiterste voorvallen en werken, waardoor, - opzet en voorzorg uitgeschakeld thans door het lot - dat wezen zich dan zienderoogen voleindigt. Tevens echter is er aan deze voorvallen en werken iets, waardoor zij meer zijn dan dat wezen, want door de volte van den tijd, die het eenerzijds de beschikking geeft over het tijdelijke, komt het anderzijds zelf ter laatstelijke beschikking van die machten van geest en ziel, waaruit het zich weleer beperkend belichaamde, en een nu ophanden rechtstreeksch en beslissend ingrijpen dezer machten voorkondigt zich aan die werken als een sidderende spanning, een schoonheid, die - heerlijk of verschrikkelijk - van de gewende verschilt, de schoonheid zijnde van het oordeel.

Voor wie dit weet, krijgt het een onheilspellende beteekenis, dat in de mechanische techniek - waarin het Europeesche wezen zijn kentrek uitviert - pas en juist in die toestellen, die de vernieling beoogen van den mensch en zijne werken, plotseling en als een dreigement deze schoonheid aanwezig blijkt.

Niet vertrouwd aanwezig zooals die andere menschelijke schoonheid van het ambacht, waardoor weleer zwaard, speer en schild in het schijnsel van het haardvuur bij het huisraad konden staan, doch met een ontembare willekeur thans, die de natuur verhevigd of doorbroken opheft, zooals - hoe beangstigend en onzalig ditmaal ook - zij het doet bij zulke der vrije kunstwerken als waarin een enkel mensch, er vatbaar voor geworden door verbroken evenmaat, plotseling bevlogen en overweldigd schijnt te staan door een macht, een wezen wellicht, van hooger of althans heviger orde. Dwingender nog dan bij zulke kunstwerken wordt door deze toestellen, met hun door geen mensch meer bedoelde schoonheid het nadenken de vraag opgedrongen, of het menschelijk wezen, naarmate het op aarde naar licht of naar duister met de aardsche evenmaat in sterker tegenspraak komt, zich inderdaad blootstelt aan een leven van andere orde dan die der natuur, en waarvan de invloeden zich tot zulk een mate van heil of onheil zouden kunnen verhevigen, dat de aardsche belichaming dier tegenspraak er geleidelijk of met eenmaal door te niet zou worden gedaan.

Niet slechts dwingender dringen deze toestellen, die evenals die kunstwerken niet meer enkel door toedoen van den mensch schijnen te ontstaan, deze vraag op, doch tevens als het ware beslissender voor het menschelijk bestaan in zijn geheel. Want waar voorheen zulk een uiterste, behalve in den eenling, slechts door werd gedreven in een volk of ras, waarin dan van dien af aan de verwerkelijking van het menschelijk wezen afnam, daar tast de zich tot despotisme verhevigende overhand van het intellect - tegenspraak, uitgaande van den West-Europeeschen mensch - thans reeds over de geheele planeet het menschelijk bestaan zienderoogen aan. Zij bereikt hiermee wat nog nimmer voorkwam: het onderhevig raken van alle rassen en volkeren aan het kenmerk en het lot van een enkele soort, en zij was voorbeschikt dit te bereiken, want die fatale ontbinding van een voorwereldsch geluk in begeerte naar grijpbare macht en verlangen naar onverbeeldbaar heil, waartoe, waar of wanneer dan ook, de wereldvaart van het menschelijk wezen in de tallozen leidt, slaat door haar, omdat het intellect zich slechts op berekenbare kansen instelt, vrijwel geheel door naar de macht, naar de materie dus, naar dat, waarvan de wetten over de geheele aardbol gelijkelijk geldig zijn.

Die vraag, of een hevige tegenspraak met de aardsche evenmaat bloot zou kunnen stellen aan een invloed, een ingrijpen, vanuit een andere orde, schijnt door deze, die zoo aanwijsbaar heviger is dan alle vorigen,

met een onheilspellende bevestiging beantwoord te zullen worden. Sterker, inderdaad, en zintuigelijk scherper waarneembaar dan een invloed, schijnt het wel of een ophanden ingrijpen als van nog onbenoembare wezens zich aankondigt in deze toestellen, die, hoezeer ook nog door mensen vervaardigd, zich meer en meer nog slechts door hen laten bedienen, als kreeg een andere dan menselijke opzet reeds vat op het richten hunner krachten.

Door zulk een vermoeden, als zou uit het buitenmenselijke een beslissing op handen zijn, kan de luidruchtigste toedracht der doende wereld bij klaarlichten dag met eenmaal gezien worden in een geheimzinnig schijnsel dat van geen uur is, en waarin het menselijk bestaan zich voordoet als niet meer dan een luttel gebeuren, laat begonnen en van beperkten duur, op deze ster. En zou inderdaad in zijn buitenste mogelijkheden het menselijk wezen wellicht grenzen aan een geheim gebied, door geen brein te bevroeden, een rijk, waarvoor - omdat het uit een weleer onbetwiste bevestiging op de planeet verdrongen werd - de menselijke wereld immer maar een aanmatiging, een usurpatie, bleef, en waaruit, door de tijden heen, wraak, wachtend tot de kans schoon zou zijn, een inval klaar hield?

Naarmate de schijn, dat in den modernen oorlog volk nog volk bevecht, afnam, en in enkele ingekeerden het vermoeden al rees, als zouden deze horden en zwermen, onwillens verdeeld, nog slechts door middel van

elkander bevochten worden, onthulden op den beganen grond, onder en op het water en in de lucht deze toestellen zich steeds dreigender als beesten, roofdieren, zoo schijnt het wel, uit een huiveringwekkend vergroot opzetten van dat rijk der insecten en van het ongedierte, waarop geen vermoede verwantschap den mensch ooit bedacht deed zijn, doch tot welker ontelbare weerloozen een wrekend oordeel thans de krioelende menigten over het bezoedeld lichaam van de planeet schijnt te gaan herleiden. Zoo zou dan dit geslacht van schepselen, eens voorbestemd van erts tot arend het leven der geheele natuur in het bewustzijn verdiept en verhoogd te herhalen en tot een verlossing te verhevigden, door een misbruik van dat bewustzijn een vergelding over zich hebben uitgeroepen, die, vanuit den bovenbewusten geest ontketend, de verheving uit de reeds bereikte diepten en hoogten terug en over de aanvankelijke oppervlakte panisch weer uiteenjaagt, om in de verhevigden - en door middel van de krachten, die zijzelf ontwikkelden - de herhaalde natuur te ontredderen en hen tot het gedierte te vernederen in welks geringgeschatte gelijkenis zij thans uitgeroeid dreigen te worden.

Den ingekeerde bevangt te midden van de leege juichkreten en de leege noodkreten dezer razernij bijwijlen, en dan wellicht vollediger en zeker rechtstreeks dan ooit in een beter tijdperk, als het laatst overgebleven gevoel dat door geen brein is te verijdelen, een besef van de geheimzinnigheid van dit leven, een onder-

vinden, dat hem vervreemd afzondert als liep hij met eenmaal alleen en voor zich heen door een oude sneeuwbuï, en kwam terug in een lang al niet meer bewoonden omtrek, voormalig grensgebied, waar ergens in de nu doodsche stilte soms een kort geritsel, als van verborgen dieren, hoorbaar wordt. Beducht, omdat hij er zich begluurd ging voelen en belaagd, houdt hij zijn pas in en ziet luisterend om zich heen. Doch waar er zich nog niets voordoet, keert hij langzaam op zijn schreden terug, en, weer vervallen in gedachten, kan hij dan ertoe komen, in het opduiken dier schrikgewrochten omtrent het gebied zijner medeschepselen, iets te zien als een voorteken, niet slechts van een thans ophanden einde, doch van den weerkeer ook, in aantocht alreeds, dier voormenschelijken, van wier onheuglijken aftocht nimmer in een mythisch donker de toornige naklank gansch was uitgestorven. Zouden dan inderdaad die voorwereldlijke ontombaren, opnieuw bezeten door het neerwaartsch heimwee naar dat donker en de dieren daar, op komen dagen om onderweg den mensch als een belemmerend tusschenwezen te verwilderen en ongedaan te maken? In even droombevangen als hevige taal waren er in dezen zin uit vervlogen eeuwen wel voorkonden overgeleverd, eerste korte weerlichten - zoo schenen zij nu - aan den einder der wereld, maar die weldra, in het daglicht althans, weer vergeten raakten. Doch dat van deze schepselen een gedeelte, door zijn kenmerk zich in den zin der vernieling onthullend, thans

- en hoe voortvarend - het geheel had aangetast, zou dit nog nimmer voorgekomene, meer nog dan uit dat gedeelte zelf gewekt, een plotselinge voorlooper blijken te zijn van het nu ophandene, rukwind, die aan het blootgestelde gebied nog maar een kort aanschijn verleent van reeds onwerkelijke hevigheid? Wel zou, na den doortocht van wat zich zoo aankondigt, het achtergelatene wellicht nog geslachten lang nasidderen van wat er doorheen voer, en tijdperken lang zou overleefd bewustzijn nog behoedzaam schikking kunnen treffen met het lot, doch meer dan een ritselen zouden de ingekeerden, indien zij dan nog leefden, in dat nasidderen niet langer kunnen hooren.

Of zou een in zulke gedachten verzonkene, met die laatste hoop die uit wanhoop een blindelingsche vlucht neemt nog mogen gelooven, dat zich op deze ster, in weerwil van alle jammer en schande, toch met den mensch - niet om zijn bewustzijn, maar wellicht omdat dit zich aan zijn grenzen als ontoereikend belijdt en toch niet sluit voor de liefde en voor de geheimzinnigheid des levens - iets als een uiteindelijke samenvatting wil verwezenlijken tot een eindbloei, waarin op ondenkbare wijze een lange veete zou zijn bijgelegd en tusschen leven en dood het sterven zou zijn opgeheven?

Tot een steeds lediger en woester gebied wordt tusschen deze uiterste vermoedens het denken gebrandschat. Wraakgierig razend en met wild en verwilderend blinken neemt wat de mensch vanuit zijn steden

over zich opriep in de gewolken toe, en dat de weinigen, wien het inwendig hooren en zien nog niet verging, zich in steeds eenzelviger gedachten aan wat toch zoozeer allen geldt, begeven naar de nog vindbare oorden van stilte, gaat er - zoo schijnt het wel - met immer verontrustender nadruk op wijzen, dat een beslissing op til is.

Onder het schrikbewind van uur en feit

SINDS de duur der sterren in jaren kan worden berekend en waarnemingen het tot een feit maakten, dat het planetenstelsel amper een druppel en elke druppel een wereld is, kwamen het denken en de taal meer en meer onder het schrikbewind van uur en feit, en die willen - hebben zij eenmaal het hoogste woord - het er vanzelf op aan sturen, dat de waarheid niet anders zou zijn dan de som van alle feiten en dat de eeuwigheid in het verlengde ligt der uren.

Zij die nog beter weten, kunnen het niet meer zeggen, want waarheid en eeuwigheid werden herleid tot het onmededeelbare: de waarheid tot een innerlijke toestand zonder beroep meer op eenig feit of denkbeeld; de eeuwigheid tot het uitslaan van dien toestand door het lichaam: een oogenblik zonder beroep meer op eenig tijdsverloop; beiden zonder taal dus. Wie dit nog ondergaat, heeft wel nog geloof maar geen godsdienst meer, want is godsdienst niet voor alles mededeelbaar geloof?

Is hij dichter of kunstenaar, dan bleef hij wel nog ongeschikt voor het zoet of bitter tijdverdrijf waartoe de kunst grootendeels verviel, want hij zal, kunstenaar zijnde, zijn geloof toch nog zintuigelijk waarneem-

baar willen vertolken. Indien afkeer en zwakte hem voor de gevolgtrekkingen van het door uur en feit bepaalde denken doen terugschikken, dan blijft hij aangewezen op het voormalig grensgebied van het denkend bewustzijn: op de bouwvallen waar eens de waarheid en de eeuwigheid mededeelbaar waren; hij kan er heulen met de fantomen, die er nog huizen, en bedwelmd raken waar hij eens vervoerd zou zijn geworden.

Ontwijkt hij die gevolgtrekkingen echter niet, dan wordt hij op de grens, die zij bereikten - thans inderdaad nog maar een rand - aan het ware en het eeuwige blootgesteld in hun onmededeelbaarheid: aan het geheim des levens zonder de betrouwbare genade waardoor het wezen van den mensch weleer een zin scheen te vinden, die de gesternten zou overleven. Voortaan ondergaat hij er zijn behouden geloof niet meer als een geheim gelaat, dat den mensch aanziet, maar als een alom suizende macht, waarin de mensch niet meer is dan de luttele ster waarop hij woont: een geloof zonder belofte, zonder duurzame troost, hetzij dan die bittere van het besef, het eenige wezen hier te zijn, dat in het geheim werd genomen.

De spiegel en de krant

MENIG occultist ziet herhaaldelijk geesten zoo duidelijk alsof zij van blik waren, terwijl het den mysticus maar een hoogst enkele maal gegeven wordt te zien, dat een voorwerp van blik eigenlijk van geest is. Omdat het denkend bewustzijn van den occultist in den regel maar verward en onnoozel werkt, moet het ons niet verbazen als deze geesten, juist door hun duidelijkheid als blik, hem steeds weer vervullen en opwinden en als hij de ervaring van den mysticus van geen of maar matig belang acht.

Zou, tusschen deze beiden, de wetenschap zich als meedoener gaan wagen? Zoolang zij nog zonder voorbehoud en agressief materialistisch was, kon zij den occultist uitlachen, den mysticus negeeren, en beiden buiten de deur houden. Maar het begint ernaar uit te zien of zij den occultist een zeker gelijk zal moeten gaan geven (wat de mysticus allang wist) en haar verst vooruitgeschoven posten melden waarnemingen in een terminologie, die soms aan den mysticus ontleend schijnt.

Voor wie, hierover denkend, vanzelf tot een inkeer komt, die niet meer enkel van het denken is, doch tot een rekenschap van het wezen van den geheelen mensch leidt, schijnt er voor het lot van dat wezen iets te zijn

veranderd, verloren te zijn gegaan - verbeurd inderdaad, als ware er sprake van een tweede verbanning. Sinds Tijd en Ruimte - de laatste twee waarneembaarheden, die nog als absoluut golden - relatief bleken tot in de verste verte, is het alsof de gewapende gedachten aan de grenzen van het bewustzijn verrast werden en overrompeld door een voormalige en maar tijdelijk verdrongen macht. Onnaspeurlijk, en als vanzelf zoo snel, viel die macht toen weer binnen, en met eenmaal blijkt nu in de stille kamers waar heimwee er altijd op bedacht bleef, het onbenoembare, het onwaarneembare, weer terug te zijn. Doch het is verontrustend anders geworden dan het was toen het eenvoudiger bewustzijn van weleer zich ermee vertrouwd kon voelen. Het behoedt den aandachtige niet meer zooals het den geloovige behoedde, doch ging integendeel iets in hem belagen waarzonder hij niet leven kan: het dreigt inderdaad den mensch in hem onwerkkelijk te gaan maken en leeg als een spiegelbeeld. Want wat eenmaal als het geheim der liefde woonachtig was, schijnt nu met een geheimzinnig gespannen wil te zijn teruggekomen: wat mystisch was schijnt thans magisch te worden en van zulk een kamer het beeld in den spiegel een dreigende zuigkracht te geven, die er dat stille huis des levens tot een spookhuis maakt, en die tusschen de twee gelaten in en voor dat glas het zwijgen oplegt van een zoo volstreekte leegte, dat zelfs de ziel er zich niet meer in wagen kan.

En zoo blijft het tot, ook daar, de krant komt en het gelaat in den spiegel vervaagt en het aflegt: het actueele nieuws zal voorloopig nog wel het beste verdovingsmiddel blijken.

De pooltocht der verbeelding

ALS ik na Shakespeare (doch meer nog, wellicht, na Milton) lees in een van die weinige latere dichters, die zich - doch reeds hoeveel eenzamer en onvoorwaardelijker! - prijsgeven aan den wil der scheppende verbeelding, voel ik mij steeds bevangen door een vermoeden, dat wij, levend verschenenen op deze aarde, tegelijk tot een onbenoembaar wezen behooren, een andere verborgen planeet, die wij bewonen en verkennen. In de kunst wordt dit bewonen en dit verkennen zintuigelijk waarneembaar.

En ook op deze andere planeet is er eeuwenlang een verband levend gebleven tusschen hen, die de nieuwe, nog woeste gebieden verkenden, en hen, die het eenmaal verkende ontgonnen en bewoonbaar maakten, want bleef niet ook voor hen dat bewonen zoo vurig bezielde, dat de verkenners, die bezetenen der scheppende verbeelding, in plaats van er zich geheel aan te willen onttrekken, integendeel zelf bezielde en gedreven werden door de hoop nieuwe wingewesten te kunnen toevoegen aan troon en volk, die zij achterlieten? Waren zij niet, gaande van het haardvuur naar de haven, die hun hart, ook als de wind in hun gheschen zeilen kwam, nog bleven verwarmen, de uitgezonden vermetelen van een imperialisme der ziel?

En bewoog de prachtige of strenge rijkdom der lading, waarmee zij de haven weer binnenliepen en die bij de thuisgeblevenen aan het vuur van hand tot hand ging, vroeger of later niet de velen met verlangen naar de gebieden waar deze rijkdom bestond en die bewoonbaar bleken te zijn? Maar zooals in het dagelijksch leven de waagzucht der verkenneren, zich meer en meer, en ten slotte volkomen, losmaakte van het voornemen de gemeenschap te dienen en hen uitdreef naar de onbewoonbare polen der planeet, wellicht ook omdat die waagzucht, ofschoon niet meer in nut om te zetten, toch bestaan en bezielen bleef, zoo, op die andere planeet, verging het den weinigen, die slechts door de stem der scheppende verbeelding bewogen konden worden.

Die stem riep hen naar waar slechts weinigen hen volgen konden, en naar waar niemand wonen kon. En inderdaad schijnt ook de scheppende verbeelding, die waagdrift van het verborgen leven, in tegenstelling met de fantasie, die altijd nog voor versiering kan dienen, niet meer bruikbaar te zijn voor een algemeen doel, en schijnt zijzelve, nu alle bewoonbare gebieden bevolkt of overbevolkt werden, geen doel meer te willen erkennen dan haar eigen drift, die haar verkorene uit zwaarmoedigheid en wrevel om een menigte, die geen volk meer is, steeds zeldener, doch dan ook met steeds heviger verrukking en die steeds verder vereenzaamt, meesleept. Was het inderdaad niet juist de verbittering, de wanhoop, waartoe het

leven temidden der ergerlijke menigte hèn bracht, in wien het ruischen van een volk tot hoogste stem had kunnen overslaan, die hen, na het verlies van wortels en nest, soms plotseling en met die wilde hoop, die alleen uit wanhoop haar vlucht kan nemen, het eenige wat hun nog bleef, hun vleugels, uit deed slaan, en deed verdwijnen naar het onbewoonbare, zich richtend naar de stralende teekens en beelden van andere, onbereikbare sterren?

Slechts weinige teruggebleven eenzelvigen zien nog uit naar tijdingen, die, naarmate de tocht vordert, korter worden en nog maar zelden doorkomen uit de gebieden van onafzienbare verlatenheid, waarover deze door voortaan doellooze en ontembare vervoeringen bevlogen enkelen zich steeds verder en roekelooser wagen in dat doodstil rijk van ijs en einde. Een rijk, waar dag en nacht hun snel beurtspel met de uren der ontroering staakten, om, tot meest volstrekten zin van eigen wezen zich bepalend, elke gescheiden van den ander de eigen helft van het jaar des levens voor zich alleen op te eischen. De nog maar zoo schaars doorkomende berichten schijnen ervan te getuigen als van een rijk, waar het leven door wat wij den dood noemen tot het oorspronkelijk en onpeilbaar geheim wordt herleid, niet enkel in dien langen nacht, doch sterker nog, en meer dan ooit mogelijk scheen, als de dag, zooals die daar aanbreekt, dat uiteindelijk rijk voor even langen duur gaat verlichten. Want dan, over de verblindende sneeuw en tusschen de blinkende steilten van het ijs

voorttrekkend, een korte zwarte streep leven nog maar, wijd en zijd door het zwijgend schitteren van den dood bedreigd, wordt het hen als brachten zij met hun eigen lichamen, gedreven door ontombaren wil en vermete vervoering, het wezen zelf dier bonte en bewegelijke narijken van planten en dieren terug tot dat voorrijk der kristallen, waarvan zoo ver zij nu kunnen zien de ontzettende pracht der verschijningen in licht en stilte openbaar staat, hen omgevend, hen tot zich nemend - zoo schijnt het wel - met een zwijgend recht na ledige eeuwen van wachten en klaar weten, dat dit eenmaal geschieden zou. Denken zij, bedreigd en in verrukt zwoegen ingaande tot steeds nauwer en schitterender cirkels om het volstrekke midden van dit doodstil rijk, nog aan haven en haardvuur? Wellicht, als wanhoop's donkere sneeuwstormen hen tegenvliegen, nog aan die enkele ingekeerden, bij wie zij eens voor hun laatste rust zouden willen terugkeeren; doch, uitgetrokken als verkenners, worden, als betooverden, zij nu aangetrokken, steeds dieper in den al onmiddellijker omtrek van dat geheim, dat wellicht als een eeuwig sneeuwomvlogen gevaarte van ijs, een kristallen Sphinx met wijde ledenlooze oogen, nu weldra door hen gezien zal worden, om hen, geheel sprakeloos dan, zich neer te doen werpen onder die hooge borsten, de meedoogenlooze, blinkend van ontoegankelijk licht.

Er waren er die weerkwamen, en het overschot van hun leven, meest in de verblijven dier ingekeerden,

zwijgend sleten. Er waren er van wie, na een laatst kort bericht, niets meer werd gehoord. Want van den den dood in dat rijk weet geen dan hij, die er bleef en omkwam.

Sirenische kunst

IK meende onlangs met den avondval in - of was het achter? - het hooge fluiten van den herfstwind boven mij over de duintoppen eindelijk weer iets te hooren van dat schoone, meedoogenlooze zingen, dat Odysseus hoorde, toen hij huiswaarts zeilde langs de eilanden der Sirenen.

Maar hij, een doel hebbend, en - wellicht - meer karakter toch dan persoonlijkheid, liet zich door mannen, voor wie in dit zingen geen roepen klonk, vastbinden aan den mast, tot die stemmen niet meer hoorbaar waren en hij aan het gevaar dier vervreemdende schoonheid ontkomen was. Hij koos de wereld, en al zal de herinnering aan dat roepend zingen hem later bijwijlen nog wel verontrust hebben, zeer zeker heeft hij over zijn keuze nooit berouw gevoeld; trotsche voldoening veeleer. De voldane bewondering van de vaste ingezetenen van de wereld heeft zijn verhaal overgeleverd door de eeuwen heen tot in onze late wereld.

Toch vraag ik dikwijls mij af, of het touw, en de was, waarmee men zich op dat schip de ooren dichtstopte, noodig zijn geweest. Behoorden zij niet veeleer tot de attributen, waarmee het karakter even vaak als gaarne eerbied afdwingt? Men had, zoo schijnt het mij, zonder veel te wagen, den koers der nieuwsgierig-

heid nog wat verder kunnen zetten in de richting van het eiland, waar gezongen werd. Want als de nood werkelijk aan den man (van deze wereld) komt, draait hij bij, en zoo zou ook, en nog bijtijds, het bevel van Odysseus aan zijn bemanning wel hebben geluid. Ook de groote reizigers behooren tot de vaste ingezetenen dezer wereld, waaruit zij zich niet laten wegzuigen.

Hoe het zij, met hem is dat bange kwaadspreken over de Sirenen begonnen, het verdacht maken van een leven, dat toch - hoe of waar dan ook - nog schijnt te bestaan, niet geheel menschelijk, doch evenmin geheel onbereikbaar, en waarvan elke tijding of elk teeken, eenmaal doorgekomen binnen het menschelijk leven, een eigenaardige, dwingende bekoring uitoeft, op weinigen slechts, maar veelal op zulken, die weer macht hebben over anderen; bekoring, die van welhaast alles wat hier geldt en telt vervreemdt: de bekoring eener vervulde toedracht van leven, die wel voormenschelijk schijnt. Maar zou zij ook namenschelijk kunnen zijn?

Voor elke toedracht van het leven bestaat, als niet onmogelijke bloei, een eigen volte, een late zomerlust: een eigen verzadigde oplossing van ziel en bloed. Maar het schijnt wel alsof van oudsher in den mensch de groei naar de voor hem niet onmogelijke vervulling van bloed en ziel door het bewustzijn werd tegengewerkt en aangerand. Wie dit beseft herinnere zich het vlammend zwaard, waardoor die eerste

tuin ontoegankelijk werd, en vrage zich af, of het gemeenschapsgevoel, zelfs in liefde's naam, wellicht een verweer is, niet tégen de kwaal, maar vàn de kwaal. Verweer, waardoor die kwaal zichzelf voedde, zich versterkte, zich inbouwde binnen het bolwerk, dat de menshelijke wereld werd, en zich verergerde tot een steenen koortsmacht, de stad, harde zwerende wond in het lichaam-zelve van de planeet.

Kan het zijn, dat de sindsdien onverzoenlijke oorlog, die de ziel voert tegen het bloed, een wrekende vergelding is? vergelding, opgeroepen door de eerst beduchte, later tartende en steeds harteloozer samenspanning der aangetasten mét hun kwaal? dwaling, die op der eeuwen duur het wezen van den mensch kon wijzigen, verminken, in haar eigen zin? En zou het onmogelijk zijn, dat toch, in weerwil van die wijziging, iets als een voorwereldlijke trek nog maakt, dat het menshelijk wezen, sinds de vervulling van het Paradijs verloren ging, nooit geheel ontvankelijk kon worden voor het lokken van een vroeger vervulling, waarin bloed en ziel zich - elkander evenarend - kunnen vinden, elk door het zich zoo blindelings mogelijk uitvieren in den zin van den ander: een vervulling van het verlangen des bloeds en de begéerte der ziel?

Zeker is het, dat stemmen uit een geheimzinnigen voortijd van schoone dieren en hevige goden nooit geheel ophielden hoorbaar te zijn. Soms komt het mij voor, dat door de geringschatting (of zou het

zijn door den takt?) der wereld, een ander verhaal dan het verhaal van Odysseus verloren moet zijn gegaan: het verhaal van een, die op zijn schip diezelfde eilanden naderde en het roepend zingen hoorde dierzelfde stemmen, en die ook door hen, die zich de zijnen waanden, werd vastgebonden aan den mast. Doch hem gebeurde dit niet op eigen bevel: zij kwamen om hem heen, waar hij op het dek stond te luisteren, en zagen hem verbleeken, terwijl zijn oogen zich groot en leeg openden naar waar gezongen werd. Toen zij, beducht, niet meer wisten waar hij toe in staat ging worden, grepen zij hem. Wild, vergeefs, verzette hij zich. Later, tegen den mast, sneden de touwen in zijn rukkende polsen. Zijn schip ging de eilanden der Sirenen voorbij; het zingen klonk al verder, ijler; eindelijk was het niet meer hoorbaar. Odysseus stond recht bij den mast, gebonden door de touwen van zijn wil. Maar van déze hing het weerloos lichaam uitgeput van verzet, krom tusschen de achterwaarts gebonden armen, en in zijn oogen waren onmogelijke verlangens en de tranen der bitterheid. Hoe is hij, teruggebracht in de wereld, het overschot van zijn leven doorgekomen? Hij, de Veranderde, was van geen belang meer. Leefde hij, nauwelijks opgemerkt, teruggetrokken binnen die eene herinnering? Het is onwaarschijnlijk, want de verlangens dier herinnering moeten te verslindend geweest zijn voor een leefwijze, die zich, gelijk de leefwijze der vrome verlangens, in afzonde-

ring binnen de toedracht der wereld kan voegen. Eerder geloof ik, dat wanhoop en een duistere wrok hem roekeloos die oorden deden zoeken, waar de ontredderden zich aan eigen lusten ten prooi werpen, en waar - zij het dan ook in bedwelming - de voorwereldlijke stem van het bloed soms nog gehoord wordt. Maar de klaarheid dier nooit vergeten stemmen zal hem eindelijk met die verborgen vijandschap tegen de wereld hebben doen breken. Alleen of met een nog niet ontzielde uit dien kring, zal hij vertrokken zijn en sloopgegaan om dat weer te vinden, wat hem geen rust meer liet. Ver in een blinkende wildernis van de sterke zee zal hij verdwenen en vergaan zijn, een schipbreuk wellicht zingende geleden. Maar niet verging, noch verdween ooit geheel in Europa de echo van zijn klagen en jubelen, en zelfs die stemmen der Sirenen werden bijwijlen in eens, helder en geheimzinnig, gehoord binnen gesloten muren hier.

Want het is of er soms dichters en kunstenaars geboren worden, wier roeping het wel schijnt te zijn, op de stille wijze der schoonheid het wilde lot te wreken van dien vergeten eenzame. Zij behoorden niet tot de algemeen als grootsten vereerden, die waarschijnlijk het sirenische zingen wel hoorden (welk groot dichter zou het nooit hebben gehoord) doch zich naar Odysseus voorbeeld binden lieten door wereldlijke erkenningen; want steeds - in aanvaarding, in verzet, of zelfs in verklaarden oorlog

-

erkenden zij deze wereld. Dat, waardoor de Sirenische kunst zich onderscheidt, is een vervreemden uit de werkelijkheid der dagelijksche wereld, een ontvreemden, inderdaad, der ziel daaruit, als het onttrekken van een zuiver goud, met een bijna overwogen opzet; een ingekeerde vijandschap, die wellicht veroorzaakt, dat deze kunst eenigermate overeenkomt met het wezen, de toedracht, eener alchemie, eener magie ook: hypnotisch, magnetisch, bijwijlen haast occult. Soms geeft zij wat wel een echo schijnt van dat Sirenische zingen, als in 'La belle Dame sans merci' van dien jongen dichter, die, kort voor hij van hier verdween, zeide, dat hij het gras al kon hooren groeien en dat zijn naam in water geschreven was. Meestal echter bepaalt zij zich tot het hier waarneembare, maar door een eigenaardige werking, haar weergave eigen, wordt dit oogenschijnlijk vertrouwd afgezonderd uit het algemeene leven in een als het ware omlijste en doodstil geworden duidelijkheid. De dingen - de gedaanten, de voorwerpen inderdaad - schijnen buiten het bereik van den veiligen tijd te zijn gebracht en het is alsof met ingehouden adem zij iets afwachten, of zij belaagd worden door een - wellicht vlakbij al ophanden - ingrijpen van een ander leven van uit een andere wereld.

Als 'haunted' ook, als onnaspeurlijk belaagd, ondergaat de Sirenische kunstenaar dit leven hier, zoodat zijn hartstocht door een gespannen stilte van luisteren en afwachten zich onderscheidt van den hartstocht der-

genen, die zich, zooals dat heet, in de volte van het leven storten. Zijn hartstocht, die hier niets wil bestendigen of hervormen, zet zich zonder voorbehoud om in de verbeelding, en hem is de verbeelding vaak een stille samenzwering aangegaan met de belagende macht. Zin en opzet van wat hij voortbrengt zal wel nooit veler luiden bijval hebben, want zij ontgaan aan wie nauwelijks verder zien dan hun uitgespreide couranten breed zijn. Wel blijft - ofschoon ook niet of zelden voor de zeer talrijken - de wijze waarop het zich voordoet door de tijden heen een zekere magnetische bekoring uitoefenen.

Van de algemeen vereerden is er - naar het mij voorkomt - slechts een, de magiër Leonardo, die tot de Sirensche kunstenaars behoort. Willens en wetens, zoo schijnt het wel, heeft hij zich afgezonderd, om van dien door Odysseus' bewonderaars versmaden en vergeten eenzame met zijn alchemistische kennis der schoonheid de verrukking te belijden en het leed te wreken met zijn hypnotischen wil. Onontkoombaar, onverzoenlijk als een wraak, hangt daar, in de stad zelf der wereld, het werk van hem, dat het meest bekend en het minst doorzien is. Een kunstenaar verklaarde mij eens, dat het er voor staande, hem werd, alsof er daar, op die plek aan den wand, altijd nog iets gebeurde. En inderdaad, dit meest verontrustende schilderij is met een geheimzinnige, voormenschelijke zielskracht als het ware magnetisch geladen, en wie dat, wat ik het voormenschelijke noem, nog levend

in zich heeft, voelt in dien zwijgenden huiveringwekkenden glimlach zijn geestelijke erkenningen verdorren en wegschropelen, tot hijzelf, weerloos geworden, ontvreemd wordt naar dat ander rijk, waarvan achter haar het stille grensgebied van blauwe rotsen en waterkreken begint, die voorwereld, die - zoo gaat hij mogelijk vermoeden - eenmaal de nowereld zal zijn.

Twee landloopers

DAT men op een godenbeeld aan den Nijl, het Erechteion, een mozaiek in Ravenna, op welk ander werk uit vervlogen tijdperken ook, waardoor nog steeds de ziel waarneembaar wordt voor de zintuigen van het lichaam, de woorden 'kunst' en 'schoonheid' toepast in hun hedendaags pasklaren zin, is van de toenemende verwarring tusschen oorzaken, kenmerken en doeleinden een symptoom te meer, want deze woorden leiden ertoe als geslaagde pogingen te beschouwen wat veeleer van deze werken het wezen zelve is.

Van die verwarring was dit symptoom te verwachten sinds in de kunsten - met hoe goede bedoelingen aanvankelijk ook - wil en brein, na een onzeker geworden zielsverlangen den dienst te hebben opgezegd, zelf bevel gingen voeren. Met hun macht nam ook hun kortzichtigheid toe. Wat eens gelukt was - zoo meenden zij, als ware de tijd een vervoermiddel dat desgewenscht ook terugrijdt - kon weer gelukken, en wij zagen fabrieken en warenhuizen, die onder het schrikbewind van Ramses of Assurbanipal gebouwd schenen, en waar men vermomde hoogepriesters bij ovens of achter toonbanken zou verwachten. De sierkunst bracht er beelden op aan, die het symbool kleineerden tot allegorie en den blik der Sphinx tot een dom staren.

Ontrouw, echter, aan wat van geen tijd is, wreekt zich, in den tijd, snel, en zoo was dan deze dynastie maar kort van duur. Bij gebrek aan waarheid herstelde zich althans de feitelijkheid van een wereld, die het er op zet zichzelf te belijden, en die - zonder dit te bedoelen - in wat zij thans bouwt zich bekend als open te staan op een heldere leegte. Zij doet dit veelal hoopvol, want is, voor wie zichzelf belijdt, van de leegte niet slechts de stilte beklemmend? en wat zou dat, zoolang de motoren der energie gonzen?

Het in wezen bovenpersoonlijke zielsverlangen is, voorzoover het nog niet in deze onpersoonlijke energie werd omgezet, een pariah geworden, die eigen lot echter niet als schande voelt, levend als hij doet van de aalmoezen die vereering geeft. En ook het woord des geestes - wars van de macht waartoe het brein kwam, en onbruikbaar in een wereld waarover die macht bewind voert - werd dakloos, een zonderling landlooper, die de groote verkeerswegen mijdt, en geen onderkomen wil dan bij wie afgelegen woont en hem tegemoet treedt als hij, oud en groot, aan komt loopen.

Soms brengt een toeval van avond en gastvrijheid hen samen. Dan zitten zij te praten bij het vuur, dat hun gastheer als een stil dienaar onderhoudt terwijl hij luistert naar hun gesprek, en zich wellicht verwondert hoe zelden en maar terloops voormalige grootheid door hen daarin wordt aangeroerd.

De schoonheid en de zintuigen

WAT is de schoonheid anders dan het voor de zintuigen van het lichaam waarneembaar worden van wat er in de ziel gebeurt? voor twee dier zintuigen althans, want wat - ofschoon wellicht in aantocht - nog ver is, kan slechts gehoord of gezien worden.

Wel laat het firmament - gouden net, dat het lot over dit leven heensloeg - bijwijlen de blinkende of duistere buitensporigen van een ander leven door zijn mazen binnendalen, doch slechts zoolang (en voor hoe weinigen hier) zij nog maar te zien en te hooren zijn, behouden zij, en niet langer, hun oorspronkelijk wezen. Want zij schijnen, vatbaar geworden door hun begeerten, zich, in het neerstrijken, van een onderhevig worden aan ons wezen niet geheel te kunnen vrijwaren, en geeft ten laatste een van ons aan die omhelzing - waarboven nog iets als een afnemend vleugelslaan hoorbaar scheen - zich over, dan wordt de geur dier lokken, de gloed dier huid, het vlijmend zoet dier lippen, te bedwelmend dan dat de oogen nog open kunnen blijven.

Zijn wij het, die, verhevig het genot zich eenmaal in dezen zin, een zeker recht verliezen van schoonheid te gewagen? wellicht, en wellicht ook beteekent dit niet

anders dan dat, eenmaal binnen bereik gekomen dier andere zintuigen, van den neergestrekene inderdaad een gloed en een ruischen afnemen, die, tot op die grens, hem rechtens herkomst kenmerkten.

Wij weten niet beter dan dat de twee zintuigen, waardoor de schoonheid zich mededeelt, met die drie anderen - hoezeer zij elkander in het gematigde leven kunnen verstaan en terwille zijn - in een geheimzinnige tegenspraak raken zoodra het leven zich naar den eenen of naar den anderen kant gaat verhevigden. Want gebeurt dit naar den kant van de twee die der schoonheid zijn, dan wordt, als door een hoos, het leven door een vervoering opgenomen, waarin die anderen vergeten raken; en verhevigd het leven zich door die anderen, dan - als door een kolk - wordt hetzelfde wezen gegrepen door een genot, waarvan een diep en als voormenschelijk tumult het hooren en zien doet vergaan. Wil zich door die twee zinnen, die van de ziel kunnen zijn, het verlangen van het menschelijk wezen naar een overzijde van den dood voltrekken? of voltrekt zich door die andere zinnen, die zijn van het bloed, en door middel van het menschelijk wezen, een voormenschelijke begeerte, een neerwaartsch heimwee, van de goden naar de dieren? en als het hart het perk is, waar dat verlangen en dat heimwee elkander bevechten, is het dan geen ongelijke strijd? Of staat het nog hopeloozer, en kan er van strijd niet gesproken worden? Veelal toch wordt dat verlangen gewekt, voorafgegaan althans, door het ontbranden

van de zintuigen die des bloeds zijn, en neemt het af naarmate die brand inkrimpt, en sterft het in een nagloed van asch en sintels. Zoo zou dan de mensch niet dan een tussenwezen zijn, tijdelijk door dat neerwaartsch heimwee, dat hem niet geldt of telt, ontstoken tot wat zich als verlangen voordeed, doch voorbestemd eenmaal te loor te gaan en vergeten te zijn in een natuur, een landschap, waar goden en dieren weer ongehinderd samen zullen leven.

Doch wellicht zal alles wat hier geen zinnen, of geen bewuste zinnen, heeft - alles wat geworteld is en het landschap maakt - een macht blijken te bezitten die geneest, en is er, op onbegrijpelijke wijze, een troost, een hoop misschien, in het beeld van een onwetend kind, dat onder een boom, in gras en bloemen, met de dieren speelt.

Het verdrag der zinnen

ZIJ onder de kunstenaars althans, die het zoogenaamde volle leven belijden, en meer door smaak dan door smart een gebed het schoonst vinden in een bordeel, doen beter het gematigde leven te prediken, want alleen daarin is het verdrag van kracht tusschen eenerzijds oog en oor, de twee zinnen die van de ziel kunnen zijn, en anderzijds tast, smaak en reuk, de zinnen die zijn van het bloed.

Hem echter, die - het al of niet belijdend - werd voorbeschikt, die spanning des levens te ondergaan waardoor op deze ster de mensch ontstond, wordt vroeg of laat de tegenspraak ingescherpt, die tusschen dit een- en anderzijds zich in het menschelijk wezen voltrekt. Want die spanning verheft zich door de zinnen des bloeds neerwaarts, door die der ziel opwaarts, en in den terugblik naar die uren en oorden van een nog bloesemend samenzijn der zinnen, waaraan vooral de jeugd rijk was, blijkt later aan hem door wien die spanning zich ging vervullen, dat het Paradijs sinds de verbanning geen doel meer is. Doch het kan beter zijn, waar het menschelijk wezen tot deze aarde blijft aangewezen, bij den grond te blijven en, zwijgend van opwaarts en neerwaarts, de verwijdering, door het verhefgen des levens na de jeugd ontstaan, te zien als een verwijdering in de verte tusschen twee

einders. En als het menschelijk wezen op een door geen brein te benaderen wijze wellicht den vorm heeft van de planeet waarop het zich openbaart, zou op den langen duur van zulk een verwijdering tusschen wat nog zoo dicht bijeen geboren werd, een weer ontmoeten niet zijn uitgesloten, en zou het hierom zijn, dat de bezielde kunstenaar en de door onbeheerschte genotzucht verwoeste mensch elkander nader blijken dan zij het den aestheet of den epicurist zijn? Want deze laatste zocht bewust dat zoogenaamde volle leven in een verdrag der zinnen. Het bewustzijn, ziet het de kans schoon, kiest den kortsten afstand, en zoo na waren, toen de jeugd uit had, dat een en anderzijds der zinnen elkaar nog wel, dat die keuze voor de hand lag. Hoe hij daardoor de zinnen der ziel zoowel als die des bloeds onthevigde tot keuren en proeven ontgaat hem, en dat welhaast het geheele wezen dier innerlijke planeet hem, behoudens wat hij van hooren zeggen opvangt, onbekend blijft, deert hem niet.

Verlangen en heimwee

NIET het zielsverlangen, doch het zielsheimwee is de hoop van den mensch. Want, vatten in de vroegte des levens de nog ongerepte zinnen des bloeds vlam, dan rechtvaardigt het verlangen, dat op het uitslaan van dien brand de beide andere zinnen als met vuur beveugelt, nog niet de hoop dat het menschelijk wezen meer zou kunnen zijn dan een tijdelijk tussenwezen, door de goden in neerwaartsch heimwee naar de dieren aangedaan, ontstoken, en in de asch gelegd. Ook Messalina, onderweg naar de bordeelen van Rome's havenbuurt, zal in de schamelen die wisten wie zij was en die zij voorbij ging, wel een verlangen hebben ontstoken naar de steile pracht van het paleis, dat zij verliet en vergat. Maar geen heimwee.

Het kruis en de rozen

DE droom van een in deze natuur voortaan onmogelijke vereenzelviging van de zinnen der ziel met die des bloeds liet nooit af hen, die het mystisch heimwee kenden, zoo vleeschverteerend te bevangen, dat zelfs het verstand, verdiept het zich onbaatzuchtig, wel tot het bestaan moet besluiten van een geheimzinnige herinnering, die enkelen hier rust noch duur laat.

Ook van die enkelen zal het wezen eens wel door goden, neerwaarts onderweg naar de dieren van ons landschap, verwarrend zijn bevlogen, doch het daarmee ook in hen ontstoken verlangen van de beide zinnen der ziel keerde zich, door het welhaast even snel ontwaken dier herinnering, in tot dit heimwee en den droom van de verzoening met die andere zinnen. Wellicht dat van deze anderen de minst vleeschelijke zich hier dan nog een oogwenk op de wijze der ziel volkomen kan verwezenlijken, en kwam het daarom wel voor, dat een, in het vertrek waar hij dit beleefde, eensklaps een geur bemerkte als van rozen? Mogelijk was die tweespalt der zinnen zulk een al vroeg tot een kruis geworden, want - allen schijn ten spijt - leeft het verlangen heviger dan begeerte, en heimwee heviger dan verlangen. En zou dat tweeledig hout, aan onze natuur ontstorven, wellicht, na de oude dromen, tot de rozen kunnen ontbloeien van een andere natuur?

Na de jeugd

IN welhaast allen neemt, als in de jeugd de zinnen der begeerte en die van het verlangen vlak bij elkander vlam hebben gevat, doch lang voor hun tweespalt onherroepelijk kan worden, het leven in spankracht alweer af tot wat zich als een overeenkomst in het gematigde voordoet: het smeulen van een weerszijds terwille zijn in wat tersluiks nog genoten wordt of gedroomd. En zoolang het wezen van den mensch zich niet buiten den dampkring van de natuur kan bestendigen, zal dit zoo blijven en moeten blijven.

Zoowel ontstaan als zin echter van dat wezen op deze ster openbaren zich in dezen tweespalt, geslagen door de wig van den geest, en zij in wie, na de jeugd, die tweespalt tot tweestrijd wordt, zijn temidden der menigte - verduisterend of verlichtend, naar het verloop van dat gevecht - de, nooit getemde, overwonnenen of overwinnaars der natuur, de menschen.

Neemt in het wezen van den kunstenaar de spankracht na de jeugd af - en hoe vaak is dit zoo: for many men are poets in their youth - dan viel hij voor hij vocht. Komt hij echter in het gevecht, dan is hij van de ontembaren degeen, die den strijd verplaatst naar een terrein waar het den onbetrokken getemden waarneembaar wordt, al ontgaat velen dezer ook de zin

van wat er zich afspeelt. En het schijnt wel op een bedoeling - een belofte wellicht - van hooger dan natuurlijke hand te wijzen, dat dit waarneembaar worden - ook al valt hij die vocht, en zelfs al vocht hij aan den duisteren kant - zich richt tot de beide zinnen, die zijn van het verlangen der ziel.

Het beleg

HET was met het aanbreken van een ijlen ochtend, dat mij, naakt staande onder het storten van koud water, plotseling door het open raam stemmen uit de verte hoorbaar werden, heldere stemmen en het blij geblaf van honden. Een gouden heimwee deed tranen, die de smart niet kent, het uitzicht glinsterend verblinden. Togen daar van de macht die mij gevangen hield, niet de blinkende verheugde vijanden ergens in den reeds stralenden omtrek voorbij? Hoe konden zij zoo na zijn gekomen? Het leek als waren, in den klaren nacht, der wereld norsche weringen en torens tot kristal geworden. Of was in dat open eerste licht tot een wapenstilstand besloten tusschen den harden trots der belegerden binnen hun steeds wijder uitgebouwde muren en de lichte menigten der bezielden, die tot voorbij de kimmen het omgevende land bezet hielden en bewoonden?

Druipend en glinsterend stond ik en luisterde. Het heldere rumoer van stemmen en geblaf trok voorbij en verklonk ver in de gouden stilte. Toen ik mij gedroogd had, stond ik aan het open raam en dacht aan dat beleg, waarvan ik mij in de jaren der vereenzelviging een steeds stilliger rekenschap was gaan geven. Het was mij klaar geworden, hoe het in vergeten eeuwen ontstaan moest zijn, niet omdat een onheug-

lijk voorgeslacht der sindsdien belegerden een stad bouwden, want had in de bezielen niet immer die voorwereldlijke droom geleefd van een glanzende open stad, waarin het omliggende leven zich zou kunnen weerspiegelen en in blijdschap komen verheviggen? maar omdat zij een stad bouwden, waarin hoovaardij en macht het verlangen verdrukten, en die in al norscher, duisterder tegenstrijd kwam met de ziel-zelve van het leven, waaruit zij werd gebouwd.

Naar het gouden, nu weer zoo stil geworden uitzicht kijkend, en denkend aan den helderen nacht, waarin ik, verrukt en eenzaam, laat was opgebleven, kon het mij niet langer bevreemden, dat een vrouw, binnen die oude muren liggend in de blijde verwachting, alleen, verlaten wellicht, en teruggebracht tot den vroegsten eenvoud, in zulk een nacht binnen haar warm en ademend lichaam een ziel zou ontvangen van buiten die muren. Zou haar verlangen, verhevigd en versneld juist door den weedom dezer straten, niet plotseling als een tijding door kunnen komen tot de menigten der bezielde vijanden, tijding inderdaad van een kans om een der hunnen, een sterke, een ontembare, in het bolwerk-zelf hunner tegenstanders, ongeweten dan door de sterren slechts, binnen te voeren, en op te doen staan tot een leven in hun teeken? En zou een húnner vrouwen, in dienzelfden nacht liggend aan een spoelend water dat speelt met de koele maan, glimlachend in een droom de verdoofde ziel ontvangen, die bij de tegenstanders geboren had moeten worden?

IJle, gevleugelde ruil van zielen, enkel door de sterren geweten; geheime broederschap, ontstaan omdat uit een vrouw, die ligt en wacht, zelfs hier, beroep kan worden gedaan op een leven, dat hier verraden wordt. Wat heeft het oude beleg zoo stil doen worden? Trok hoogmoed's norsche macht de muren van den weedom zoo steil op, dat elke blinkende stormloop der bezielden aanstonds afgeslagen en uiteengejaagd zou zijn? Zou het leven, ontoereikend en in zichzelf verijdeld, zich tot deze tegenspraak verstart hebben en bestendig? Geen keer lijkt hierin nog denkbaar, dan aler wellicht ontelbaren van hen, die binnen de muren geboren hadden moeten worden, het eerste licht zagen bij de vrouwen daarbuiten, want in hen slechts kan, door onbewusten maar onuitroeibaren afkeer tegen hun aanvankelijke bestemming, de blijde vijandschap dier anderen overslaan in de verbolgenheid van een laatsten oorlog. Moge dan der sterren strenge wil, neerstralend, de belegeraars bevleugelen met den toorn der liefde en hen als een wrekend oordeel neer doen strijken op die donkere weringen, waarin him blijdschap geen bres meer kon slaan -. En als zij dan, vuurbevleugeld door der liefde woede, op den ganschen omtrek dier verraste bolwerken staan als een wilde ronde brand, die in de straten beneden hen dreunende verwarring sticht, zullen dan niet uit diezelfde straten de heldere kreten tot hen opklinken van wie de hunnen zijn, doch daar het geschonden licht moesten zien? Heldere kreten en een verrukt overloopen van de bevrijde liefde naar de

wrekende liefde, en ten laatste, onder de sterren van den nacht, de vlamme
verdelging van dat Troje der wereld.

Of zal het beleg op den langen duur der stilte en enkel door het eenzaam verlangen der wachtende vrouwen en dien ijlen gevleugelden ruil van zielen als vanzelve worden opgeheven? Want tot zulk een menigte zouden de hierbinnen geboren heldere vijanden kunnen aangroeien, dat zij elkander wel dagelijks in de straten en op de trappen der huizen herkennen moeten. Ook zouden zij, liggende met de vrouwen daar, de koorts van hun verholten verrukking overdoen op de geliefden en op de kinderen, verwekt in zulke nachten. Zij zouden zich aan elkander mededeelen, en, loopend door de straten der macht of door de stegen der ellende, in elkander iets als een geheimzinnige herinnering wekken aan hun geslacht daarbuiten en dat leven waartoe zij behooren en dat zij nimmer konden deelen. Hoe ondragelijk hen, wien het ingeschapen maar versmoord geluk geen rust laat, de steeds dwingender macht der steeds minder talrijke machtigen ook wordt, zij zullen toch geen acht slaan op hen, die de stad hervormen, doch de muren behouden willen. Maar wellicht zal de nacht komen, dat zij allen, door dat steeds toegenomen elkander herkennen en zich aan elkander mededeelen heimelijk vereenigd, een hooge zware poort door de lichte aanraking en de gefluisterde bede een hunner geruischloos zullen kunnen openen. Dan zullen zij naar buiten vluchten een stille ijlingsche

menigte, en een aangesteld wachter der machtigen zal er iets van hooren en, half ontwaakt naar buiten kijkend, meenen, dat een ijle nevel over den omtrek verdwijnt. Hereenigd met de verheugden der kimmen, zullen zij die stad van macht en hoovaardij laten aan wie er heerschen, en als die, door niets dan door elkander zich bedreigd wanend en zich toornend tegen elkander keerend, in blinde razernij wering en torens vernietigen, om zelve onder het stortende puin om te komen, zullen de hereenigde bezielde het in hun verre blijdschap niet bemerken. Slechts als de voortvluchtigen uit dat voltrokken oordeel, zij, die van de macht enkel de ellende kenden, hen bereiken, zullen zij hen opnemen in hun lichte verblijven, en roet en asch en bloed van hen afwassen met het helder water hunner stroomen, en hen verplegen, enkelen tot een glimlachend sterven, anderen tot verwonderd ontwaken in een leven, nooit door hen gedroomd.

Droom, levend van aller droomen sterven, onsterfelijke droom van den ondergang der wereld, stil weerlicht vliegend langs de kimmen der hoop onder het geladen zwerk der wanhoop... zal hij ooit in vervulling gaan? Zal ooit het beleg geheel worden opgeheven? Of moet wat van den tijd is, van den tijd blijven, en kan de dood enkel in een hart den tijd opheffen en in dat hart het beeld van die stad doen vergaan als in een spiegel, die breekt? en was, door hoop en wanhoop, het beeld wellicht werkelijker geworden dan de wereld het ooit zelve zijn kan?

Soms in een nanacht van sterren of met het gouden aanbreken van een dageraad, komt een lichte pijl, daarbuiten afgeschoten, vliegen door de zuivere lucht, en een ingekeerde, die, vermoeid door de nog stille straten loopend, kwam aan een open plein, wordt getroffen en zinkt ineen, doorvlijmd van pijn en snikkend van verrukking. Hij draagt voortaan die blijde diepe wond, die nooit geheel sluit, maar die soms, als hij neerslachtig zit in het donkere vertrek waar hij woont, plotseling weer gaat bloeden, tot zijn lichaam zoo ijl wordt, dat hij uit nog onbereikbare verte een helder zingen meent te hooren, een zingend roepen, zoo duidelijk ten laatste, dat het - zoo schijnt het hem - eens over zal moeten slaan in een welkom.

Het eene en het andere heimwee

NIET zelden wil het den teruggewenden blik wel schijnen of, naar hun wezen, de voormalige menschelijke gemeenschappen leefden als over een archipel verspreid. Elk dier gemeenschappen ontgon het eigen eiland, en vond - al was er onderling verkeer, uitoefenen van macht en ondergaan van overmacht - op eigen wijze, steil of met stranden, met even kustlijn of met diepe baaien, een rondom einde in vloed of ebbe, tumult of stilte, van een zee, die aan elk ontginnen een grens stelde.

In wat van hen voor ons na bleef leven - wat door ons kunst wordt genoemd - deelt zich, al of niet onmiddellijk, hem verhouding mede, steil of zwichtend, tot de getijden van dat omgevende geheim. Dat deze werken voor ons nog levend zijn, is echter niet zoozeer door dit mededeelen dan wel omdat die getijden zelve, door het innige en hevige der verhouding, in de mededeeling hoorbaar werden. En is, inderdaad, het waarneembaar zijn der ziel voor de zintuigen van het lichaam - 'schoonheid' noemen wij het nu - dit nageblevene niet eigen zooals aan schelpen, hoe ver van zee ook meegekomen, een ruischen hoorbaar blijft?

Wij echter werden, als gemeenschappen, gezamentlijke bewoners en ontginners van een vasteland, en zoo

dwingend eischen, sinds die geheimzinnige speling van het onontginbare tusschen ons niet meer bestaat, de problemen van een steeds meer tot gedrang wordend onderling verkeer het bewustzijn op, en met zoo barsche willekeur verleggen zij de beddingen van wat nog gemeenschapsgevoel wordt genoemd, dat velen, door hun liefde tot de schoonheid - ontgoocheld door het eigen tijdperk en geboeid door wat van vroeger nableef - een uitweg zoekende, in het meest opvallend onderscheid tusschen weleer en thans de oorzaak van het verlies meenen te zien. Zij komen er toe in het oude gemeenschapsgevoel niet meer enkel het woud te zien, doch ook den vasten grond waarin het alles wortelde.

Hen kwelt naar die eilanden van weleer een heimwee, dat, naar gelang zij de schoonheid met dieper verlangen liefhebben, welhaast verwant schijnt aan het heimwee, dat in de vroegste tijden op die eilanden zong naar de eilanden der onsterfelijken. Welhaast - want het heimwee naar wat eens hier bestond is, hoe edel het zijn kan, van anderen aard - heviger soms, doch altijd minder diep - dan het heimwee naar wat hier nooit bestond noch ooit zal bestaan. Het zal van nature eer betogen dan zingen, want heimwee zingt niet, ziet het binnen den natuurlijken kringloop van bloeien en welken nog hoop op uitkomst, en dit heimwee, historisch zijnde, geeft, duidelijk de overgangen bespeurende naar wat eens bestond, na eenig overleg het brein een deel van zijn macht, en komt, vroeg of laat en of

het wil of niet, terecht - en met recht - in de leerzaal. Ook valt er - rijpt eenmaal het inzicht, dat terugkeer onmogelijk is - mee te praten, en op den duur laat het zich wel genezen, neemt het althans genoegen met een of ander accoord, dat het brein het hart aan kan bieden. Want dit heimwee naar wat in den tijd was, veroudert met den tijd. Het was een terugblik naar een gemeenschap, een wereld, en wat van een wereld is, laat zich in de wereld troosten, door de kans veelal, aan de wereld iets te hervormen, en richt men zich - wil men hoopvol bezig blijven - niet beter tot de menschheid dan tot den mensch?

Het dieper verdorsten, echter, wil van geen hier geboden teugen weten, die maar afleiden van een geheimzinnig voorgevoel, waarin dat voorhistorisch heimwee - onverwacht en door maar luttele aanleiding - bijwijlen over kan slaan. Voor de weinige dragers ervan, die de schoonheid liefhebben en haar herkomst weten, bleven die vloed en ebbe, dat tumult en die stilte, de levende werkelijkheid, waar zij - hoe een van den geest vervreemd brein ook praat - zich niet van laten vervreemden, al drijft het hen tot een leven waarvan de afzondering schijnbaar in tegenspraak is met de gemeenschappen dier eilanden van weleer. Schijnbaar, want wie in de zee die andere zee nog hooren kan, kent het heimwee dat onheuglijk is, en weet dat een enkel hart, als ware het een eiland, dieper verwant kan blijken aan die voormalige gemeenschappen dan een hervorming, die - hoezeer

ook bewogen door het tweede heimwee - ondernomen wordt in gewesten, waar die getijden niet meer hoorbaar zijn.

Het is maar beter, hervormingen over te laten aan wie door het eene noch door het andere heimwee ooit werden gekweld, want zij drijven hun wil toch door, en zouden zij dat kunnen als het niets dan hun eigen wil was? Bij het licht van hun booglampen heeft het te zeer dien schijn, en het hart wordt er bitter bij. Maar rond de kaarsvlam, die dit papier verlicht, zijn het niet enkel de schaduwen van den avondval, die tot vlakbij kunnen komen, en het wordt onzeker of zij wel dwalen, wier dwalend bewustzijn zoo onbelangrijk is. Heeft het menschelijk wezen niet den vorm van de planeet waarop het zich openbaart, en zouden zij, die zonder heimwee verder gaan, voorbeschikt zijn, eenmaal aan heimee's einder weer op te dagen? Zij, die anders zijn, werden - ook al zien zij deze kans - te bewust om mee te gaan, en blijven, ook als die kans zeker is, aangewezen - al of niet binnen hetzelfde plan - op schaduwen en inkeer. Want de zaden gaan naar de wind het wil, maar de grond moet wachten.

De stem uit den spiegel

TOEN de onweerstaanbare Argentina voor het eerst in Amsterdam gedanst had, de geheel gevulde zaal van den Stadsschouwburg opzweepend tot een enthousiasme zoo hevig als ik het in Holland nooit nog zag, geloof ik dat de meesten bij het verlaten van het gebouw zich nauwelijks meer herinnerden, dat zij het eerste gedeelte van dien avond den Javaanschen prins Jodjana zagen dansen. Ook in mijzelf bleef die herinnering aanvankelijk vaag, zooals de bevreemdende nadruk van den blik van een voorbijganger eerst bijna vergeten zou kunnen worden om de warme vreugde van een ontmoeting, die kort daarna plaatsgreep. En toch blijkt het op den langen duur, dat hij mij een indruk naliet van stelliger beteekenis dan wat ook, dat ik dien avond bijwoonde.

Het was in zijn dans van den ijdel Koning. Tegelijk pralend en als betooverd bewoog hij zich, langzaam en onhoorbaar, voor mijn oogen, die naar hem zagen als naar een herinnering, meer en meer zelfs als naar de doodstille weerkaatsing van een zeer schoon en zeer verwijderd voorval. Dan, dralend tot een bijna stilstaan, hief hij het kleine strakke hoofd en, terwijl zijn oogen staarden naar den hoek waar het gordijn hing, klonk plotseling, ontzet, uit zijn gekrulde lippen een stem, klaar en raadselachtig, sprekend in een voortaal

van zijn volk enkele woorden, overgeleverd van goden op koningen. Toen ik, nog huiverkoud na dezen overval der schoonheid, hem weer bewegen zag, langzaam en onhoorbaar, geheimzinnige weerkaatsing van voormaligen trots, wist ik met eenmaal de reden van mijn verrukten schrik: was niet, midden in een ruimte van tot zwijgen gebrachte werkelijkheid, ontzettend als een wraak, eensklaps een spiegelbeeld gaan roepen? Hoe vaak al heb ik mij afgevraagd of de verbeelding, zonder haar herkomst te onteeren, nog dienend zijn kan in een wereld, waarvan het volk zich tot menigte liet ontzenuwen? Sinds die prins riep uit zijn doodstillen dans, is het mij soms of haar eenige mogelijkheid tot een scheppende daad nog die stem uit den spiegel is. Of moet ook haar belijder haar afzweren, en den spiegel verbrijzelen (met den steen van zijn hart?) en hurken tusschen de scherven in het stof van een eenzame vernedering, die misschien tot de deernis der ontelbaren zou kunnen genezen?

Het eigen ritueel

ONLANGS sprak ik met C., die haar palet temidden van stalen meubelen hooghoudt, over de wijze waarop een kunstenaar of een dichter zich met de beste kans op zijn werk instelt. Niet zonder ironie schreef zij mijn middagslaap, gevolgd door een korte wandeling en een koud stortbad, en later, bij vallend donker, het zitten met thee, nicotine en alcohol bij een kaarsvlam inplaats van bij electrisch licht, toe aan een neiging tot romantiek en ritueel, en wat het ritueel aangaat had zij, hoewel anders dan zij bedoelde, geen ongelijk. Want wat is ritueel als het niet een kring is van verrichtingen, waarbinnen een handeling zich, thans beveiligd tegen stoornissen van buiten, tot gebeurtenis kan verheviggen?

Iemand als A., hoewel de stille handelingen van zijn werk voortdurend tot een uiteindelijke gebeurtenis samenspannen, heeft, sterk en bezadigd als hij van nature staat tegen wat afleidt of hindert, weinig of geen ritueel nodig. Wie echter tot geen uur werk komt tenzij zijn heimwee een kans schoon ziet een stille of een verbeten wraak op tijd en wereld te nemen, maar, van aard genotzuchtig en prikkelbaar zijnde, geneigd is zich in vertier en ergernissen links en rechts te verkwisten, gaat - de jeugd en de herroepelijke probeersels voorbij - teloor als hij niet geleidelijk en

vanzelf tot een zekere methode komt, een sluitenden kring verrichtingen inderdaad, waarbinnen hij zich afzondert; niet echter van de gevaren binnen zichzelf. Want hoezeer het voor wie een wereldlijke taak heeft veelal zaak is, eigenschappen, die tegen kunnen werken, bij zijn arbeid uit te schakelen door zulk een overwogen tucht als waardoor op een ander plan wellicht ook de wijsheid of het heilige bevorderd worden, de dichter zit in geen kantoor of cel, maar moet het er, zoals hij is, tussen beker en bed, op wagen. Hem gaat het niet om wilskracht of om het karakter, dat veelal onthouding vergt, maar om het wezen, dat op vervulling, op het volledige, uit zijnde, door de gewilde onthouding in gevaar zou worden gebracht. Daarom kan niets van het eigene binnen die rituele kring gemist worden, vooral niet wat schadelijk kan zijn, want alleen daar kan het bevorderlijk worden en ter beschikking komen van een arbeid, waarin de ziel ermee moet kunnen doen wat zij wil.

Elk dichter zal, als hij zich niet door de zonden of de deugden van anderen laat gezeggen, zijn eigen wijze van zintuigelijk leven wel vinden. Tijdens de uren dat zijn dichterschap zich daadwerkelijk gelden doet, zal zijn ritueel - indien hij dit behoeft - hem echter wel vóór alles dienen te verlossen uit die laag van het bewustzijn, waar de actualiteit, dat zogenaamde volle leven, te keer gaat en hem binnen den kringloop van een vrijwel mechanische reeks gevoelens en gedachten afzondert van alles wat het leven eeuwig en oogen-

blikkelijk maakt. Deze bewustzijnsverandering, dit helder komen te verwijlen waar bij vloed en ebbe der slaap vanuit het buitenbewustzijn weer alles gebeuren kan, is onmogelijk zoolang een uurwerk nog gezag heeft. Zij kan pas intreden als de tijd weer hersteld is tot den wezenlijken duur, die geheime ruimte, waarin het verward geraas van gisteren niet doordrong of al vergeten is, maar waar ergens Desdemona haar doodslied nog voor zich heen zingt. Waar hij binnen het gedrongen bestek der actualiteit gevangen was in een schijnbaar wijden kring onpersoonlijke gevoelens en gedachten, daar beleeft hij, naar omgekeerden trant, die ruimte binnen een maar kleinen kring zintuigelijke ervaringen, die hem en hem alleen eigen is. En wat beteekent dit anders, dan dat een dichter nu eenmaal niet goed denkt en voelt als hij het, behalve met brein en hart, niet ook met huid en haar doet?

Voor de beschikbaarheid van brein en hart zal hij nooit in kunnen staan, al zal hij zich kunnen instellen naar een zeker jaargetijde en bepaalde uren die hem op den duur de beste kansen bleken te geven. Het naar huid en haar beschikbaar zijn kan hij evenwel goddeels in eigen hand krijgen, want zijn zintuigelijkheid is een instrument, dat hij stemmen kan, en het zal hem blijken, dat als het uur gunstig is zijn bewustzijn uit die actualiteit tot de geheime ruimte der werkelijkheid verhelderd kan worden door bepaalde veelal eentonig herhaalde ervaringen juist van die zintuigen, waarvan een overprikkeling datzelfde bewustzijn door be-

dwelming zou kunnen onttrekken aan de actualiteit. Enkel een dichter voor wien het actueele bewustzijn een klok is, naar believen voor of achteruit te zetten, maar onduldbaar tusschen zichzelf en het suizen van den wind, weet dat die verheldering en die bedwelming, verder uiteenlopend dan welke twee actualiteiten ook, toch, in wezen eender, licht en asch zijn van eenzelfde toorts, en hem is het zaak de drie zintuigen, door welke op zijn ergst het lichaam de ziel vergeet in genot, onderhoorig te houden aan die andere twee, oog en oor, waardoor het lichaam op zijn best de ziel ervaart als schoonheid.

Held en heilige, als volstrekker doch beperkter verhevigingen van het menschelijk wezen, temmen deze eigen roofdieren door hen te tuchtigen of uit te hongeren; maar de dichter, wiens spanning afneemt als zij aan dreigende kracht verliezen, moet hen niet temmen, doch - zelf nimmer veilig - hen in hun midden betooveren, een Daniël in de kuil van het eigen lichaam.

De kunstenaar en de slaap

HOE scherp en bezig van brein een kunstenaar ook is, toch houden de zachte schommeling, die het ontwaken van het bewustzijn voorafgaat, en de stilte, die invalt na het einde van het bewustzijn, hem voortdurend min of meer, en veelal onbewust, bevangen, en wieg en graf zullen hem altijd werkelijker zijn dan toonbank, fabriek of raadzaal, en zelfs dan leerzaal. Zijn waken is helderziender naarmate het verder in den omtrek doordringt van den slaap, en het is wellicht juist door den aard van die verheldering, dat hij er van nature op is gericht om van het leven te zijn en niet om van de wereld te hebben, en dat de vervulling van zijn wezen en niet de vorming van een karakter zijn doen en laten be paalt.

In een wereld die niet zichzelf belijdt, maar waar, vlakbij markt en raadzaal, het altaar aan wieg en graf blijft herinneren, behoeft het van-het-leven-zijn een van-de-wereld-hebben voor hem niet uit te sluiten, want hij kan er bij gelegenheid op winst of aanzien uit zijn en toch de gewijde blijven van den slaap. Maar in een late wereld als deze, die zichzelf belijdt, wordt zielskracht automatisch omgezet in de energie, die den slaap nog maar erkent als goed voor de gezondheid, en hij doet beter, winst, hoe eerlijk ook, en aanzien,

hoe achtenswaardig ook, niet uit te lokken, want er valt, raken zij eenmaal uitgepraat,
een verkeerde stilte in, die van geen slaap het suizen meer doorlaat.

Primair en secundair dichterschap

DE dichter, die - in welke mate ook - deel heeft aan het groote dichterschap, is voor alles - hoe zelden wellicht ook - bezetene, bespeelde: instrument. Wat hij maakt wordt in de eerste plaats door middel van hem gemaakt; het verbruikt hem en is meer dan hij zelf is. In een wereld, die beroep op hem doet omdat het verlangen er in het verlengde ligt der begeerten, kan dit bovenpersoonlijke zich vanzelf doen gelden in epos en tragedie. In een wereld echter als de tegenwoordige, waarin de begeerten verwilderen voor zij het verlangen in zicht krijgen, blijft hij op de lyriek aangewezen en vindt rust noch duur in het streven, zijn nu acuut geworden persoonlijkheid beschikbaar te houden voor de onpersoonlijke aandrift, die hem opeischt. Door een ontijdig compromis loopt hij drie gevaren: theoretisch te worden, invloeden onverwerkt door te laten, en zijn persoonlijkheid te zeer te gaan zien als belichaming en manifestatie dier aandrift (Stefan George).

Een dichterschap van geringer spanning komt op natuurlijker wijze tot zijn recht in zulk een tijdperk. Vanzelf berust een dichter, die er de drager van is, in het uitblijven van elk beroep op zijn gave en in het aangewezen zijn van de ziel op den eenvoud des harten. Hij is geen instrument meer, maar speelt op het

instrument, dat zijn gave hem is, de begeleiding van zijn leven, die schooner maar niet méér kan zijn dan dit leven. Hij wordt vanzelf, langzaam of snel, door zijn wijze van leven verbruikt, en niet van buiten zichzelf, belegerd of opgejaagd, door zijn dichterschap. Zoo vindt hij ook, aan zichzelf overgelaten, beter gelegenheid invloeden te verwerken en blijft voor de theorie - die ontijdige gevolgtrekking van het denken - gevrijwaard.

De spitsvondigheid van het brein kan hem echter andere parten spelen. Een dichter, ook al is hij overwegend nog maar de bespeler van een hem gegeven instrument, blijft nu eenmaal geneigd, zichzelf als passief, als instrument, te beschouwen, en waar zulk een dichter van geringer spankracht naarmate zijn leven, hem verbruikend, vordert, veelal meer en meer op de levenssmart blijft aangewezen, zal zijn brein, minder daardoor aangevreten dan zijn gevoelens, wellicht op een verkeerde wijze, door zich van de intelligentie te vervreemden, voor die gevoelens in de bres willen springen. Hij zal dan, een mogelijke loutering als domme illusie verwerpend, zichzelf vooral als slachtoffer willen zien en de smart als een aanleiding gebruiken om het leven ervan te beschuldigen, dat het hem en hen, die zijn als hij, verlagend verslijt: *vivre avilit*.

In een tijdperk als het tegenwoordige is het de kracht van een dichter, die - in hoe geringe mate ook - nog deel heeft aan het primaire dichterschap, dat hij

zich, in naam van het leven, tegen de wereld keert, en kan het de zwakte zijn van een secundair dichter, dat hij zich, in naam van zichzelf, keert tegen het leven.

Drie gedichten

BIJ het doorbladeren van eigen handschriften uit vroeger jaren, troffen mij vooral de vellen, die mij het ontstaan in herinnering brachten van drie gedichten. Een ervan werd een mislukking; de beide anderen behooren tot die weinigen, die ook na jaren nog het gevoel geven, dat zij, wanneer ook herlezen, in het eigen wezen geen zweem van weerzin zullen wekken, deels omdat zij volkomen met dat wezen overeenstemmen, deels omdat er iets in werd volbracht.

Van het mislukte, dat steeds langer werd, maar dat zelfs technisch - in den zin van het willekeurig kunnen - onvoltooid bleef, vond ik wel tien vellen, volgeschreven met driftige probeersels, en ik herinnerde mij de dorre kwellende uren, die ik, gedreven door het dwaas ongeduld van den wil, daaraan verded. Van de beide anderen vond ik van het eene niets dan de beschreven achterkant van een nota, en dat was alles wat er ooit van bestaan had, want het ontstond met eenmaal in een 3e klasse coupe tusschen Amsterdam en Rotterdam, toen drie van de ergste handelsreizigers met hun weerzinwekkenden levenslust mijn geest in het harnas joegen der taal. Van het andere, dat steeds korter werd, vond ik meer dan tien vellen, maar de korte uitslag op het laatste vel bevatte anderhalven

regel, die ook al woordelijk op het eerste vel voorkwam, en die zich op alle andere herhaalde. Was die anderhalve regel mij niet een middag in een oogenblik tusschen slaap en weer klaar wakker zijn met eenmaal gegeven als een wichelroede, om den bodem van het bewustzijn mee af te zoeken naar ergens daaronder verborgen goud?

De wil, ongeduldig geworden omdat er zoo lang niets gevonden werd, gaat erop uit, meenend, angevuurd door de theoretische gedachte, dat zij ergens haar zin met de taal wel door zal kunnen drijven. Steeds wijder dwaalt zij af, en eindelijk moet zij het opgeven, en zit, bitter en verslagen, bij de pakken neer. Maar het hart - tenzij het eensklaps getroffen wordt, en zich uitspreekt - wordt niet ongeduldig eer het een teeken krijgt, dat er ergens in den omtrek iets verborgen is; zijn zoeken is een op het spoor komen, onzeker dwalend eerst, weldra - als het, zooals de kinderen zeggen, warm wordt - zijn bewegingen samentrekkend naar de kleine plek vanwaar het teeken werd gegeven. Vandaar dat een goed gedicht, als het niet is als een bloem die met eenmaal opening, een kristal gelijk, zoozeer kan het een indruk geven, alsof het al lang bestond voor het, schrijvende, gevonden werd.

Het ongeduld van den wil, echter, hoort thuis op het alledaagsche plan der wereld, waar voor winkelier of bankier altijd wel iets klaar ligt.

Al of niet gekozen

ER wordt tegenwoordig, zoo komt het mij voor, te veel of althans met een verkeerden nadruk op het gevaar geweest van het aesthetische voor de kunst, en veelal dragen de kunstenaars en dichters, die dat doen, niet of te weinig dat eene kenmerk van gekozen te zijn, dat al zulke overwegingen overbodig maakt.

Is een dichter gekozen door wat van geen tijd is, dan kan hij - blijft hij daaraan trouw - uit wat binnen den tijd is kiezen wat (een vrouw, de stad, een asbelt) en hoe (ethisch, sociaal) hij wil, ook al kiest hij aesthetisch, want - trouw blijvend aan wat hem koos - zal hij een ding schoon vinden, omdat hij van dat ding houdt. Alleen de kunstenaar, die zelf niet gekozen is, kiest - is hij aesthetisch ingesteld - verkeerd, want, niet beschermd van buiten den tijd, is hij op straat of bij zijn werk steeds op zijn hoede en waagt het niet van een ding te houden als hij het niet eerst schoon heeft mogen vinden.

De verkeerde keuze van den ongekozenen viel vroeger, toen het aesthetische nog niet in kwaden reuk stond, op het mooie; nu de z.g. vitaliteit, de levenskracht - en hoe vaak ten koste van de zielskracht - opgeld doet, sloeg hem de schrik om het zwakke hart en kiest hij het leelijke.

Diezelfde wijziging van den tijdgeest noopt in hunne zwakte de ongekozen kunstenaars, die ethisch of sociaal zijn ingesteld, het losbandige en het despotische te kiezen.

De schoonheid die het leelijke, de deugd die het roekelooze, het recht dat het despotische kan hebben, worden - ontziend door hun verkeerde keuze - modieus en leeg. Alleen de kunstenaar, die - beheerscht als hij wordt van buiten den tijd - vrij is binnen den tijd, kan een schilderij van v. Gogh schoon vinden zonder de Akropolis zijn rug toe te draaien; hij kan, opgewonden van wijn, het water verheerlijken; en Attila, die zijn vriend is, zal naar hem luisteren als hij een lied zingt van deernis.

Gezonde en ongezonde aestheten

DE echte aestheet: hij, die van een ding houdt omdat hij het schoon vindt (en niet omgekeerd, zooals de echte kunstenaar), houdt meer van de bloem dan van grond en wortel, zon en regen. Hij wordt, is hij wijs of is in hem het leven wijs, verzamelaar, want hij is noch tuinman noch plant, maar plukker.

Het leven is echter in vele aestheten onwijs, en verleidt hen met de een of andere gave ertoe, kunstenaar te willen worden. Zijn zij gezonde aestheten, dan zijn zij, als kunstenaars, verloren, want zij zullen zich, veelal zonder argwaan, laten overhalen voor wat de energie van het hedendaagsche hen aan kansen biedt. Intelligent zijnde, valt het hen meestal niet moeilijk hun liefde voor de schoonheid als bloeisel tot een (min of meer innerlijk) compromis met die kansen over te halen, en zij vinden in het hedendaagsche niet zelden de erkenning, die hun zelfvertrouwen behoeft. Eerst later blijkt, hoezeer zij bespeler waren, en niet instrument.

De ongezonde aestheet, niet opgewassen tegen die energie van het hedendaagsche, kan als kunstenaar nog een kans hebben, want het leven, vermomd als het sterven, kan hem, is hij eerlijk, door verdorring terugbrengen tot den wortel dien hij heeft, mensch zijnde. En

is er dan van de gave, die dat leven hem schonk, nog iets over, dan zullen grond en zon en regen zich nog wel ontfermen.

De dichter en de volle levers

HET zoogenaamde liefhebben van het leven, of het liefhebben van het zoogenaamde volle leven, hoort bij de courant; het is een couranterig sentiment. De tallozen, die, innerlijk verwilderd of afgestompt door de mechanisatie van het wereldlijk leven, elken zin voor niveau verloren, dienen toch, voorzoover zij gemoedsmenschen bleven, op de been te worden gehouden, en hoe bereikt men dit beter dan door dit even slap als vlot en omvangrijk gevoel, dat aan spankracht en keuze geen eisch stelt, en dat de ziel, die het geloof verloor, van wanhoop ontslaat? Met zijn automatische optimismen, vrijpostig toegefluisterde bemoedigingen of kordaat vermaan is het, en met zijn listige platte leukheid niet minder, bij uitstek geschikt voor het hoofdartikel, waar het met geen niveau meer rekening hoeft te houden en zich van de meest verheven woorden slordig en opgeruimd bedienen kan. Het is een grenzenloos en laf gevoel, en - behalve in klooster en laboratorium - vindt het thans vrijwel overal open deur en aanspraak. Maar waarom kan het den dichter niet ongemoeid laten?

Sinds in de wereldlijke samenleving het natuurlijk geluk, willens of onwillens, werd omgezet en verdeeld in greep naar macht en verlangen naar heil, en later het voorpersoonlijke volk uiteenstortte tot onpersoon-

lijke menigte, is de dichter, die brandend was, peinzend en brandend geworden, een niet minder maar ingekeerder bezetene, die door geen domme rhetoriek van verkeerden eenvoud ertoe te krijgen is, zich uit lief en leed van een voorpersoonlijke volkskunst een maskaradepak te laten maken, en die zich aan het leven, zooals het zich in zijn late wereld voordoet, niet meer overgeeft, doch het, desnoods door een kunstgreep, dwingt tot een beslissend treffen: zijn eenige kans om Helena's lach en den brandgloed van Troje nog te hooren en te zien. Met al haar gonzende en ratelende energie is hem de stad der hedendaagsche wereld geen stad des levens, geen Troje meer, en weerkaatsen, binnen hem, grot en spiegel eenmaal dien lach en dien gloed, dan gaat hij, inwendig bezetene voortaan, als doof en blind door de straten.

Dat dit zoo zijn moet, is erg genoeg. Maar moeten die liefhebbers van het zoogenaamde volle leven, die volle levers, die verschroeien zouden en verschrompelen als zij zijn hart maar aanraakten, hem dan met hun liefhebberij nog voor de voeten gaan loopen en aan zijn mouw trekken, en hem aanraden minder te denken, maar eenvoudig en spontaan te worden, net als zij?

Dwaze gesprekken

NIET altijd valt het makkelijk eigen denkbeelden te vrijwaren voor een doellooze schermutseling, en nog onlangs kon ik mij niet onttrekken aan een twistgesprek over den zin der schoonheid met een, die van nature in deze als in alle zaken de hedendaagsheid verheerlijkt en gehoorzaam dient. Hij toonde een onvermoeide voorkeur voor wat helder, werkelijk en levend is, en scheen te meenen, dat hij zich daardoor wezenlijk van mij onderscheidde. Tevergeefs poogde ik hem aannemelijk te maken, dat het door mij gezochte een dieper recht had op dezelfde benamingen, doch dat het - en vooral in de huidige toedracht der wereld - niet zelden het verbranden en in puin leggen eischte van de zaken waar in hem het leven genoeg mee nam.

Bemerkend hoezeer het hem verdroot, dat hij mij met de nu gegooide steenen zijner werkelijkheid niet raken kon, ging ik er - deels uit onwil, mijn denken langer in de termen van het zijne uit te drukken, deels uit iets als een vermoeide edelmoedigheid - toe over te veronderstellen, dat wat hij nastreefde wellicht noodigwas als correctief op een zekere bloedarmoede, die in ons tijdperk het zoeken naar wat ik goud acht kenmerkt. Dit echter gaf aan zijn ontstemming een doorslag, die een gemoedelijke wending van ons gesprek niet weinig bemoeilijkte.

Ik wilde nu wel eens en voor al in staat zijn, zulke gesprekken te vermijden met wie blijkbaar den even grilligen als sterken schijnwerper van het hedendaagsche de bron achten van het levenslicht. Want dit tijdperk schijnt, ook in de wereld des geestes den alchemist geen recht van spreken meer te geven in het laboratorium van den scheikundige, die temidden zijner retorten een zeker gelijk heeft, op een plan echter, dat die ander onwijs zou doen hem te benijden.

Tweeërlei kristalkijken

ONLANGS vertelde men mij van een dame, die in den Haag in een kristal kan zien wat er binnenkort gebeuren zal met Carnera of met Goering of met wie haar komt raadplegen. Verleden jaar zag zij den vader van iemand, die bij haar zat, uit een brandend huis weglopen in een straat van uitheemsch aspect, en niet lang daarna kreeg hij, dien zij gezien had, en die in Constantinopel woonde, inderdaad brand.

Het dagelijksch leven der tallozen speelt zich, met al zijn nooit dezelfde kruisingen en verbindingen van ziel en bloed, toeslaan en deinzen, af binnen een begrensden tijd, iets als een bolvormig bestek, zoodat de wezens of de door hen in beweging gebrachte dingen, komen zij aan de grens van dien bolvorm, vanzelf weer afbuigen naar binnen, en het is, vooral in de tegenwoordige toedracht van het leven, nu die bol meer dan ooit voor invloeden van buiten ontoegankelijk lijkt, niet bevreemdend, dat een gebeurtenis naar rythme en vorm reeds vrijwel bepaald is, eer zij, in de voor allen zintuigelijk waarneembare materie doordringend, als feitelijk voorval ervaren wordt.

Na door een eendere methode van staren in een lichtschijn op metaal of in een blinkend verschiet tusschen de vlakken van een bergkristal de zintuigen buiten hun

alledaagsche werking te hebben gesteld, kan door zekere scheppende naturen dat gezien worden wat tegenovergesteld is aan het bont oogenblik van straat en menigte, dat de oncreatieven, die het vermelden en weergeven tot taak hebben, te beurt valt. Want omdat de waarneming, trekt een wezen zich samen, teruggebracht wordt tot wat de werking van dat wezen het meest geëigend is, zal het creatief wezen het licht zien, of een afglans van het licht, dat voor de wereld was en dat hem binnen het geheim van leegte en eeuwen afzondert met den aanvang der dingen en met Troje's brand, het schip Argo, Golgotha, de enkele gebeurtenissen, die daar altijd zijn en zich hier slechts voltrekken als een volte der tijden aanbreekt.

Niet dan na zoo te zijn afgezonderd in wat de verheviging des levens is, zal ook hij zich blootstellen aan straat en menigte, dat bont onthevigen, waarvan de realisten, omdat het hen opwindt, als het volle leven gewagen, maar dat hem, door wat daar ontbreekt of soms ook door iets dat alles daar bedreigt, in de vervoering kan brengen van het heimwee of van een ophanden vergelding.

Volkomenheid en volledigheid

HELD en heilige, die terwille van de volkomenheid van het wezen de volledigheid van het leven prijs geven, kunnen, hoe onmisbaar ook, geen gemeenschap ooit ten voorbeeld zijn. De met geen theorie behepte dichter of kunstenaar weet dit maar al te goed. Hoezeer zijn tijdperk hem ook tot afzondering mag dwingen, zijn besef van wat een gemeenschap is blijft werkelijker dan dat van held of heilige. Binnen dit leven is zoowel voor hem als voor een gemeenschap de volkomenheid onmogelijk en daarom geen doel, ofschoon soms wel een richtsnoer. De werkelijke dichter, in wien de gemeenschap - hoe ver van de stad wellicht ook - zich bewust wordt, streeft, werkelijk zijnde, nooit naar het onmogelijke maar, en vanzelf, naar dat wat van al het mogelijke het moeilijkste is, want dat is het beste omdat het de hoogste spanning vergt, en de hoogste spanning is het beste omdat zij de haak is waarop binnen den tijd een venster naar wind en weer daarbuiten kan worden opengezet.

Die beste mogelijkheid is een toestand, een toedracht des levens, die in zijn onbereikbaar verlengde de volkomenheid in zicht krijgt, en voor dezen toestand is een volledig leven evenzeer geboden als het verboden is voor de volkomenheid van held en heilige, die -

van het wezen zijnde - het leven slechts kan worden afgedwongen door het beperkend te verheviggen.

De vereischte volledigheid verwerkelijkt zich in een gemeenschap, vervuld van een spanning die speling laat, als de bonte stoet van held en heilige tot beest, en in een kunstenaar als het tot louterens of beursch wordens (maar nooit tot uitmergelens) toe doorzield blijven des vleezes. Het zichzelf opleggen van voorbarige deugden zal den kunstenaar dwars gaan zitten, zooals gepropageerde idealen het de gemeenschap zullen doen, want wat zijn zij anders dan haar voorbarige deugden, en bij hem noch bij haar kunnen zij ooit die spanning teweegbrengen, waardoor een zelftuchtigend afzien van de volledigheid held en heilige binnen den tijd wél kan vervolmaken.

Wezen en karakter

BIJ wie weinig heeft, komt het leven in het gedrang, en gaan oog en hand naar tellen staan, en hij, die kunstenaar is, maar het niet door-en-door is, zal, veelal ten koste van het wezen, het karakter, de karakterkracht, gaan overschatten, want hij heeft houvast nodig, en lang zal het niet duren of hij meent, dat Verlaine schooner verzen had gemaakt, had hij geen absinth gedronken en zich niet liederlijk met vrouwen afgegeven.

De ware kunstenaar hecht, aristocraat zijnde, aan een eigenzinnig overwicht van het wezen, waaruit hem een eerstgeboorterecht blijkt, en kiest zijn omgang met hen of met de werken van hen, die hieraan voldoen, ook al krijgen of kregen zij, door een gebrekkig karakter, het te kwaad met de wereld.

Het wezen, dat van buiten het bewustzijn is, laat zich niet vormen, maar wie houvast wil hebben kan door karaktervorming beletten, dat de toedracht van het dagelijksch leven door het wezen bepaald wordt. Hij zal, is hij kunstenaar en is zijn karakter sterk genoeg, in de leerzaal terecht komen, en de stilte van de leerzaal, die de gehoorzame stilte is, zal ook in zijn kamer of werkplaats gaan heerschen. Gaat het hem goed - en die kwade kans is groot, want de wereld eischt karakters, die het wezen op afstand houden - dan zal

hij hem, die in de eenzaamheid stand houdt, niet zonder ergernis afkeuren, en hem, die, anders van wezen, schijnbaar in de luide menigte te loor gaat, de kalme deernis gunnen van wie zoo duidelijk gelijk kreeg. Hoogstens zal hij, ziet hij die twee samen zitten (want zij drinken nog aan dezelfde tafel) zich lichtelijk gekrenkt voelen, als zij hem, onherkend, voorbij laten gaan.

Al of geen wezen

IN maar een enkel opzicht stemmen zij, die ik overhoud voor wat ik het eigen verhaal van mijn leven zou willen noemen, overeen: elk van hen kan ik mij voorstellen hetzij liggend als een doode, hetzij geheel met zichzelf alleen en zonder bezigheid.

Want het is nooit het goede of niet goede karakter of de sterke of zwakke wil en zelfs niet de bekoorlijkheid, waardoor dit blijvend mij nabij en eigen zijn ontstaat, maar enkel de zekerheid, dat zulk een mensch een der nog maar weinigen is, die niet enkel feitelijk maar ook wezenlijk zijn, en alleen zij, die - wetens of onwetens - de eenzaamheid en den dood altijd bij zich hebben, zijn dat: levend, inderdaad, als wezens. Een voorafgaand ontledend beschouwen leidt licht tot dwaling, want niet zelden zijn deze wezenlijken, tegen elke verwachting van stilte of afgewendheid in, onstuimig of in het gedrang, of door vreesachtigheid vaak ontrouw aan zichzelf, of verward in het leven der zinnen en de praal of de verdooving daarvan. Maar altijd zijn zij - hevig of droomerig - bezeten: als eilanden: zoowel omgeven als bepaald door wat onheuglijker is dan zijzelf, en aan hun gezichten zal daar altijd iets, zij het dan maar een zweem, van te bespeuren zijn voor wien daar nog oog voor heeft.

Omdat de dood allen, die nooit met hem om wilden gaan, ten slotte toch een ontmoeting afdwingt en er dus geen gelaat is, dat in het geheel geen blijk van hem zou kunnen geven, blijft die andere uitdrukking der levende eenzaamheid het meest eigenlijke kenteeken. En waar, als door een hoorbaar suizen omgeven, komt zij anders uit voort dan uit dat zijn als een eiland, en wat wil dat anders zeggen dan een omgaan met den dood?

Voor de meeste gelaten bestaat deze uitdrukking zelfs niet als een mogelijkheid. Want die onwezenlijken - ook al zijn zij krachtig van wil en brein - blijven te allen tijde op elkander aangewezen. Zij leven in reeksen, en dan valt er altijd wel iets te doen in de onderlinge bezigheid, die de wereld is. Zij hebben geen eenzaamheid, maar zij ontwikkelen, in de eerste plaats van de wereld zijnde, vaak veel - al of niet goed - karakter. De wezenlijken daarentegen, die als eilanden zijn, blijven - hoe zwak en weinig bewust vaak ook - in de eerste plaats van het leven en ontwikkelen, voorzoover verkeer met de wereld daartoe noodzaakt, een maar bijkomstig karakter. En zijn zij steil en krachtig en van nature bewust en berekenend heerszuchtig, dan nog is de wereld hen niet meer dan een middel tot het leven en vormen zij karakter als maar een eeltlaag voor verweer. Maar hun gezichten - hoezeer ook welhaast voortdurend en hevig ingesteld op wat hen, onbewust vaak, maar middel is - blijven binnen bereik van de afzondering die intreedt als dat,

wat onheuglijker is en anders dan zijzelf en wat Beethoven en Bonaparte tot eenzelfden archipel deed behooren, zich voor hen doet gelden in die geheimzinnige laag van het bewustzijn, waar niets meer te doen valt.

De dichter, de persoonlijkheid en het karakter

MET een geboren dichter sprak ik eens over 'The Wuthering Heights', dat onvergankelijk voorbeeld van wat de scheppende verbeelding, ook waar er nagenoeg geen ervaring is om zich mee te verbinden, vermag als zij een sterke ziel maar onvoorwaardelijk beschikbaar vindt. Hij sprak toen van den dood van Heathcliffe: hoe hij met het aanbreken van den dag gevonden werd, liggend bij het open raam, zijn hoofd nat nog en blinkend van den regen die 's nachts was ingewaaid. In die enkele regels, zoo zeide hij, zijn twintig eeuwen Christendom eensklaps en spoorloos te niet gedaan.

Al bestonden Heathcliffe en Catherine Earnshaw niet, toch bestaan er altijd hier of daar zulke menschen, die bij den ingeekerde het vermoeden kunnen wekken, dat tot deze wereld, dit versterkt bestek waar uur en feit het voor het zeggen hebben, steeds nog wezens vanuit een ijler en volstreker leven door kunnen dringen en er zich handhaven door tot een hier geborene in te varen nog voor de vorming van de korst, die karakter heet, begonnen werd.

Het zijn, in tegenstelling tot de meesten die zich allen reeksgewijs naar karaktersterke voormannen schikken, de afzonderlijk aanwezigen; zij gaan, tegelijk

hevig en droomzwaar, hier om, helder of duister, in ons midden of afgewend, en leven - al is het maar in verhalen - naderhand voort in de wereld of in een dorp of maar in een straat. Soms verschenen zij als helden of als heiligen, soms als boozen; zij leven zonder karakter te vormen, enkel als verzichtbaarde wezens van buiten uur en feit, luide of stille bezetenen, en kunnen, vaak nog door de herinnering, die zij nalaten, velen uit het reeksgewijze bestaan losrukken en onverschillig maken voor karakter of aanzien, hen verterend in de hooge koorts van het heimwee naar de gebieden waar zij vandaan komen. Heimwee, want bij elke wieg heeft een deur opengestaan, al was het nog zoo kort en op een kier naar wind en licht buiten den tijd.

De weinigen, die hoofdartikel of brochure graag laten liggen om te luisteren naar een oud verhaal of naar den wind in den schoorsteen, en die zonder iets omhanden te hebben nog vrij van angst of van verveling alleen kunnen zijn, herinneren zich wel hoe in de vroegste jaren de lucht van het leven nog wemelde van ander licht en klinkend kon worden van andere geluiden - van roepen soms en van zingen - dan later. Hun bewustzijn, dat zich nog niet tot steekvlam toe liet spitsen maar dat gloed is gebleven, weet nog van die onzichtbare menigte, waarover eenmaal gesproken werd als over engelen en demonen en goede

en booze geesten; van de ontelbaren, blinkende en sombere, lachende en dreigende, vermete en teedere, hoovaardige en toeneigende, en die zijn wat wij zijn, maar die het volstreker en onttembaarder zijn, en die - zoozeer gaan zij, ook de sombere, in het leven op - het ons niet vergeven, dat wij bij hen achterblijven. En inderdaad, die ijler en heviger wezens, die buiten ons bestek van uur en feit het leven bevolken, laten niet af deze wereld te bestoken, en misschien ligt er wel geen vrouw in barenswée of een van hen staat bij dat bed, want het is hun eenige kans hier binnen te komen, en glinsteren en sidderen zij niet van de begeerte hun wraak van heil of van onheil te nemen op de versteening van het leven, die wereld heet?

Toch zal - anders had zij Heathcliffé niet behoeven te maken - Emily Brontë zelf wel niet een van hen zijn geweest, evenmin als Blake of Rimbaud, die van de dichters nog het meest aan hen doen denken, want als zulk een voormenschelijk wezen tot ons leven doorkomt en er zich handhaaft, vervult hij zich niet door werken, maar door de herinnering die hij nalaat: door volstrekt uit zichzelf te leven.

De dichter, de kunstenaar, echter, is een mensch; maar een bij wiens wieg die deur wijder dan bij anderen openstond en die door het heimwee van voor de vroegste herinnering betooverd is. Hoe meer de wereld waarin hij terecht komt onder de dwingelandij staat van uur en feit, hoe meer hij - al of niet bewust, in het geheim of openlijk - het houdt met die be-

zetenen, en hoe meer het eeuwige en het oogenblikkelijke hem het goud en het zout des levens zijn. Hij is de bijtijden bezetene, en dat wat hem drijft, zal, omdat het nooit volledig in zijn wijze van leven aan het licht kan komen, zich buiten hem in waarneembare werken willen vervullen. Weet hij dit zelf niet of nagenoeg niet en ontwikkelt zijn bewuste wil zich maar zwak, dan zal de wereld hem als dichter weinig kwaad kunnen doen, want hij is dan - zooals Verlaine - geen persoonlijkheid, vormt ook geen karakter, maar blijft, hoe ontredderd hij ook raakt, enkel naakt menschelijk wezen en vrijwel enkel instrument.

Ontwikkelt zich echter in sterke mate een bewuste wil en wordt hij, geboren als instrument, meer en meer willens en wetens de bespeler daarvan - en bij den creatieven dichter gaat het niet anders - dan wordt de wereld een dreigend gevaar. Indien hij zichzelf als bespeler maar van minder belang weet dan als instrument en zijn wil, hoe gespannen ook, ondergeschikt blijft aan wat hem al dreef voor die wil bewust werd, wordt hij een persoonlijkheid en de wereld zal het eeuwige en het oogenblikkelijke in hem niet kunnen temmen en kleineeren binnen haar bestek van uur en feit. Krijgt de wereld echter vat op de bewustwording van zijn wil en gaat zij de richting ervan bepalen - veelal hem ermee paaiend, dat hij haar bestrijdt, want de verkeerde deugd is de gevaarlijkste hinderlaag - dan vervreemdt hij van het eeuwige en het oogenblikkelijke en gaat, in wrijving met de wereld en ten

kode van de persoonlijkheid, karakter vormen, en het karakter, sterk of zwak, al of niet edel, leeft binnen uur en feit en weet van geen heimwee meer en het is van de wereld, ook al is het er tegen. En hoe de wereld ook praten mag en al pratende persoonlijkheid en karakter verwarren, van oorsprong zijn zij anders, zoals Leonardo anders was dan de een of andere bankier of winkelier of minister, die een en al karakter is. Wie werkelijk deel begint te nemen aan het leven zoals het in dichters en kunstenaars en in hun werken het perk van uur en feit te buiten gaat, zal het onderscheid gaan zien tussen persoonlijkheid en karakter. Buiten dat perk waagt het karakter zich zelfs niet, want het moet altijd kunnen weten hoe laat het is; en voor een dichter kan binnen de wereld het karakter nooit meer dan een bijkomstige waarde hebben: een toevallige eeltlaag, terloops door verweer gevormd.

Persoonlijkheid is niemand bij te brengen, want in de leerzaal tikt een klok, maar de vorming van een karakter kan, naar graad en tempo althans, systematisch worden beïnvloed door anderen, ouderen, in wie de verstijving al verder is gevorderd en die daar zoo wel bij varen, dat zij, welmeenende ingezetenen van de wereld als zij zijn, zich graag beijveren dat proces bij jongeren te verhaasten. Of zij het toegeven of niet, zij haten de persoonlijkheden om hun onberekenbare willekeur en hun geringschatting voor alles - de principes vooral - waar voor hen, de karaktervollen, het leven mee staat of valt.

In groote leiders en hervormers gaat de dwingende persoonlijkheid vanzelf en zonder schade samen met een sterke karaktervorming, want zij hebben allereerst met de wereld te maken en moeten haar wel met haar eigen wapen te lijf. En toen de wereld nog niet zichzelf beleed kon ook een groot dichter binnen dat strijdperk slaags raken en dichter blijven: Dante en Milton konden, zonder hun persoonlijkheid te kort te doen, een sterk karakter vormen. Maar sinds deze wereld, die - geringeloord door uur en feit - van geen andere meer weten wil, zichzelf ging belijden, valt er in haar naam niet meer te vormen maar enkel nog te hervormen, en werd de dichter, de kunstenaar, vanzelf meer en meer gedreven naar de weinige volstrekt bezetenen en bestaat hij nog maar voorzoover hij zelf - alleen of in de menigte, aan het strand of in de straat - een bijtijden bezetene is.

Is hij van aard al van de wereld afgewend, dan valt hem dit, in welk tijdperk ook, niet moeilijk: Angelico, Novalis, Leopold, waren geheel vanzelf geen karakter. Maar is er geen sprake van deze teedere schuwheid of wendt hij zich van aard zelfs, al is het in verzet, de wereld toe, dan kan de karaktervorming, die niet meer uitblijft, de persoonlijkheid gaan fnuiken, een gevaar dat te grooter is omdat het zich niet als valsch verleider maar als ernstig vriend voordoeft. Voor een kunstenaar met een heerschsaard is deze wereld het gevaarlijkst, want nu er buiten uur en feit geen gezag meer te voeren valt, biedt zij hem edele voornemens

te over om zijn aard in karakter om te zetten en - ermee gepaaid, dat hij haar bestrijdt - een gezaghebbend hervormer te worden. In den kring, waarbinnen hij dan verzeild raakt, zal het vergeten van wat hij verzaakte hem vergemakkelijkt worden, want hij zal zich daar nog niet geheel ten onrechte een persoonlijkheid kunnen voelen: vergeleken bij andere ministers zal Goethe dat zeker zijn geweest, maar naast Beethoven verstramde hij tot karakter. In dat vroege gebied waar hij had moeten blijven, stonden voor zijn heerschersaard de kansen hachelijker; maar wellicht dat hij het zich later, oud en tot hoog aanzien gekomen, zal herinneren, beseffend, dat de nederlaag die hem daar bedreigde en die hij ontweek, van levender waarde zou zijn geweest. Zoolang het echter zoo ver nog niet is, zal zijn karakter, door miskennis niet minder gesterkt dan door gewonnen aanzien, zijn wezen op den achtergrond houden, verder zelfs naar gelang hij minder onderhandelt om tot aanzien te komen, want voor zijn wezen, dat naar hem blijft hunkeren wordt hij onbereikbaarder naar gelang de wereld hem met meer moeite in zijn karakter op doet gaan.

Gevaarlijker dan de mode, die minder bindt en die tenminste nog met lust en zinnen te maken heeft, zijn in dit tijdperk gezag en aanzien voor een kunstenaar. Want van hem is niets van belang als het heimwee en

het verlangen er niet in te keer kunnen gaan, en wat moeten die met het karakter, dat bouwsel waar nog geen steen van op de andere stond, toen zij al riepen en zongen en onrust stookten?

De bewegende gordijnen

IN de kamer was de warmte nog dragelijk, en bij de open glazen deuren hadden wij gesproken over het oude Egypte en over Hellas. Buiten, onmiddellijk achter de tulen gordijnen, die wit en lang neerhingen, heerschte, stil en gloeiend, de laaie hitte van den zomermiddag.

Beiden waren wij - na jaren lang in de duistere steilte en den blinden blik, die eens aan den Nijl heerschten, het laatste raadsel te hebben vermoed - ertoe gekomen in de klare verzoening van vuur en marmer op de Akropolis een helder geheim te erkennen, dat een mogelijke voltooiing van ons wezen toch wellicht nog nader betrof. Maar onze laatste woorden waren over het voorbijgaan van deze en van alle rijken geweest, en hoe het alles herleid scheen te worden tot een voor de ziel toch nooit geheel toereikend schouwspel.

Hij ging toen heen, maar ik bleef daar zitten, moe, niet wetend wat ik dien dag nog doen zou. Starend naar den laaien gloed daarbuiten, werd het alsof die lange witte gordijnen in mijn blik hingen; mijn afnemende nagedachten waren nog blijven verwijlen bij dat voorbijgaan aller dingen en bij het gevoel hoe zelfs het schouwspel van dat voorbijgaan ontoereikend blijft voor een verlangen, waarvan de ziel toch nooit ontslagen wordt.

Bijna onopgemerkt was er toen een ademlicht vermoeden, dat alle verrijzen en ten ondergaan - maar vooral het ten ondergaan - wellicht, en langs nooit terug te vinden omwegen, door een verwijderd rimpelen der ziel veroorzaakt worden. Het moet daar buiten tusschen de bloemen en het azuur toen een zucht geweest zijn, waardoor in mijn blik die doorzichtige witte gordijnen even over de geheele lengte in een lichte beweging kwamen. Huiverend dacht ik aan een koning, die in een uur van volkomen eenzelligheid dit zou hebben gezien - of zag hij in een naar binnen vallenden straal van de maan een blad vallen uit een bloem? - en die toen van het besluit, dat hij nemen moest, met een glimlach afzag, en, teloorgaand in dat onmogelijk verlangen, de grenzen van zijn rijk prijs gaf aan den hunkerenden inval van een nieuwen heerscher. Of zou de omweg vaak nog raadselachtiger zijn, en zou er weldra een rijk in puin kunnen storten omdat eeuwen her een zanger, toen hij door haar voor wie hij zong bedrogen was geworden, stilstond bij een regenplas, waarin hij een wilden avondval doodstil weerspiegeld zag?

En zou de dichter - en zelfs de dichter, die naar een lichter toekomst der wereld wil wijzen - niet alleen dan een schoon gedicht kunnen maken, als - in omgekeerden trant - van een wellicht eeuwen her vergane wereld met eenmaal nog iets, als een lang wit gordijn, in hem nabeweegt?

Spiegel en hart

WAAROM is er in een volkomen gedicht, ook al zingt een lichte verrukking er zich snel in uit, altijd iets, dat zoo oud is als de wereld? niets althans, dat vijandig kan zijn aan dit onheuglijke, noch zelfs aan die uiterste moeheid der hoop, waaruit alleen de laatste vervoering haar vlucht kan nemen.

Er is soms een uur waarin het wel schijnen kan als staan in de kamer de dingen in een nagebleven licht of in de weerkaatsing van een licht, dat hier nooit op of onder ging. De eenzelve, staande voor den spiegel, kijkt dan in dat glas als door een raam naar binnen in een kamer, die - hoezeer ook lijkend op zijn kamer - onzegbaar ouder is en waar een andere stilte heerscht. Wellicht is het vooral die andere stilte, die hem in dat zoo vlakbij zichtbare en toch ontoegankelijke vertrek zich doet verdiepen, want houdt het onnoembaar oude, het voormalige, dat op het aanschijn der dingen daar zulk een raadselachtigen nadruk legt, niet met die stilte geheim verband? Hij schijnt, daar naar binnen kijkend, een wezen op het spoor te zullen komen, dat eens daar woonde, er samenkomsten had en er voorvallen beleefde, waarvan zijn kort bestaan, achterhaald, de verre gevolgen nog ondervindt. Hij zal gaan bemerken, hoe de vreemde werkelijkheid, die

in de kamer achter dat glas bestaat, met het toenemen van zijn op die andere stilte ingestelde aandacht toeneemt, geleidelijk zelfs geladen wordt met de steeds nabijer kans op een plotseling iets, een voorval, waarop het wachten hem, in het afnemen zijner eigen werkelijkheid, vervult met ademlooze spanning. Zal het een geluid, een stem, zijn? of - want die stilte schijnt ook het zichtbare te beheerschen - een nu al bijna niet meer onzichtbare gedaante?

Meer en meer is het mij bij het luisteren naar bepaalde gedichten of muziek, soms ook bij het kijken naar een werk der beeldende kunst, gaan voorkomen, of het hart (of dat er in het hart) een spiegel is, bijna altijd beslagen door adem en dampen der doende wereld, maar die soms opklaart en dan volkomen beheerscht blijkt door een met eenmaal ingevallen stilte, die de stilte van de ziel is en die den tijd opheft tot in de verste verschieten van het voormalige.

Wellicht kan enkel in dien spiegel, die het hart is, of die in het hart is, een werkelijkheid, die aanvankelijk door weerkaatsing werd opgeroepen, de werkelijkheid der doende wereld zoozeer leegzuigen, er zulk een overhand op nemen, dat er een stem of een gedaante waarneembaar wordt, die in die wereld nooit had kunnen ontstaan. En is een gedicht - ook het gedicht, dat naar een toekomst zingt - niet alleen dan volkomen schoon, als - hoezeer vaak ook begeleid door stemmen en gedaanten van den dag - de lach van Helena er nog in hoorbaar is, of er een afglans van

Troje's baaierd nog in gezien kan worden? Want zou, had in die vroege verte de
schoonheid niet gelachen bij de brandende stad, het hart niet al lang zijn uitgestorven?

Wichelroede en werk

BINNENKORT zal hier een man komen met een wichelroede, want ergens onder den rotsbodem van dit grondstuk schijnt water te zijn.

Wij, die hier wonen, zullen in spanning achter hem loopen tot hij blijft staan waar de roede het teeken geeft. Later, in huis bij elkander zittend, hooren wij zonder acht te slaan het lang en zwaar bedrijf van de ploeg arbeiders, die den grond breken waar dat stille teeken gegeven werd. Dan, als zij weg zijn, is het weer stil, en wij gaan kijken naar het water, dat er gekomen is.

Waarom lezen zij, die zeggen van gedichten te houden, een gedicht niet steeds zooals wij gaan kijken naar het gekomen water: dieper verwonderd naarmate het werk der arbeiders zwaarder was. Of eisch ik te veel, omdat zij er niet bij waren toen die andere roede het teeken gaf, en dus niet weten hoe kort en stil het gegeven werd? Eens liep ik langs de rivier bij Oxford met een jonge vrouw, die vervoerd over Shelley sprak. Ik nam haar mee naar de Bodleyan bibliotheek en bracht haar naar waar een manuscript van hem onder glas ligt. Het was een van zijn schoonste en meest onstuimige bladzijden; het handschrift was haast onleesbaar van omwerking, doorgeschrapte woorden,

driftige of nadenkende probeersels. Mijn diep ontzag was nauwelijks groter dan haar teleurstelling voor wat haar nu maakwerk leek. En ik herinner mij een ander, die Perk bewonderde, en hoe ontgoocheld zij was, omdat op het handschrift van een zijner sonnetten rechts boven den eersten regel een kleine rij van mogelijke rijmwoorden door hem stond genoteerd. En toch zou men van vrouwen verwachten, dat ervaring hen leerde, hoezeer, bedreigd door wereld en tijd, het behoud der schoonheid aandacht en toegewijden dienst vergt.

Het moge winkeliers en bankiers bevreemden, dat een dichter wichelroedelooper en arbeider ineen is, want hun winst is een verschil van twee tellingen, en voor hen gaat niets zonder administratie en verdeeling van taken. Maar de spiegel had de vrouw wijzer kunnen maken. Toch zijn zij, gaat het om een schoonheid die niet hun schoonheid is, niet voldaan eer Mozes het water uit de rots slaat, en zij vergeten, dat in een wereld, die steeds volstrekt bepaald wordt door winst en verlies van winkeliers en bankiers, zelfs Mozes zonder zweet en dorstend zwoegen geen levend water meer zou brengen.

Speeltuig en bespeler

WIE vraagt of het de wind is, die in den boom zingt, of dat het de boom is, die zingt in den wind, zal van den dichter tot antwoord krijgen, dat hij den boom hoort zingen. Want de dichter weet, dat wat geboren is met wortels die voeden, niet kan gaan en zoeken naar eigen welbehagen, doch zal zingen als het bezocht wordt door wat gevleugeld omwaart naar een hooger welbehagen.

Geeft dit hooger welbehagen niet den doorslag, dan zingt zelfs die dichter, die meer gevleugeld dan geworteld is van wezen niet volkomen, want zijn lied zal te zeer door zijn bewuste willekeur bepaald zijn.

Mij schijnt het, dat sinds de kunst haar wortels in de dagelijksche toedracht der wereld vrijwel verloor, haar wezen steeds duidelijker de verbinding uitdrukt van de bewuste kracht dier willekeur met dat welbehagen, dat te machtig is om zich op kracht toe te leggen. Het is, binnen een wezen, de verhouding van bespeler en speeltuig, want naar de mate waarin de dichter de bewuste spanning en den gerichten wil der hersenen behoeft is hij bespeler, speeltuig echter naar de mate waarin hij bezocht wordt en bezeten door wat zich richten noch noemen laat. Zonder dat echter, wat bezoekt en in bezit neemt, het primaire, het aanvankelijke, riekt het woord naar opzet en overleg, naar krant

of leerboek. En hoezeer het waar is, dat in den volkomen dichter een toename der bezetenheid een sterker wil en scherper bewuste keuze eischt, toch zal hij, voelt hij zich niet méér speeltuig dan bespeler, liever zijn mond houden, dan beter te zijn dan de beste leeraar. Vandaar wellicht dat, als dat hooger welbehagen uitblijft en hem slechts de herinnering kwelt, hij zwakker staat dan zijn mindere broeders, die, sterker vertrouwend op eigen willekeur, zich met leuzen en leeren, problemen en systemen, op de been houden, en dat hij meer dan zij blootstaat aan verleidingen, aan beker en bed, want, voor alles instrument zijnde, leeft hij, ook wat de gedachten aangaat, slechts van wat vibreert tot over en onder zijn huid.

Zou dit mede-bewogen-zijn van huid en bloed hem wellicht te onontbeerlijk kunnen worden, en zou daarom zoo vaak de bedwelming hem liever zijn dan welke edele gedachte ook, zoolang die hem niet met vervoering overhuivert, doch slechts zijn hoofd klaar en onpersoonlijk maakt? Of zou, hoe gevaarlijk ook, de bedwelming een overgaan kunnen zijn naar ondervindingen even voormenschelijk als die der vervoering en die primair zijn aan elke gedachte? En was Goethe wellicht als dichter zoozeer de mindere van Shakespeare omdat hij - meer vervuld en bezig gehouden door de keuze, die van de hersens is - zich verder en veiliger bewoog van het bemorste kroegtafeltje, waaraan 'le pauvre Lélian' absinth dronk?

Het ongeduld van hart en wil

DE terugblik, iets als een heimwee zelfs, naar die wereld van kathedralen, burchten en gilden, die van een zooveel dichter en warmer samenhang schijnt te getuigen dan onze wereld, deed velen, als het ware, ontwaken tot den droom van een nog mogelijke samenhang der geestelijke en maatschappelijke waarden in de toekomst, tot den droom, inderdaad, van een nieuwe maatschappij.

Waar deze droom echter niet - gelijk de volkomen droomen die vleesch kunnen worden - kwam van boven den schedel of van onder den navel, doch uit een verlangen grootendeels geboren uit - al of niet juist - historisch bewustzijn, ontwikkelde hij aanstonds een speculatieve functie, en werd, hoewel niet onbezield, theoretisch. En de theorie wakkert het hart van den kunstenaar aan met het energieke ongeduld van den wil, omdat zij van de hersens is, en dwingt de woorden of de lijnen, waarin het hart zich uit, tot een strakheid van betoog of stijl, die, ontijdig zijnde, nooit gelijk die van het kristal, een organische strakheid kan zijn.

Is het in den kunstenaar niet het hart dat den wil aanwakkert, dan zal het werk - te zeer ontstaan onder toezicht en bemoeizucht der theoretische gedachte - nooit dien afstand van de leerzaal en de pers kunnen

bewaren, dien het leven, hevig of teeder, der ziel behoeft.

Het ongeduld van het hart echter, dat niet energiek maar creatief is, kan den wil aanwakkeren tot gedachten, die niet theoretisch en slechts van de hersens zijn, doch ook van de huid en het bloed, van den oogopslag en den gang der beenen, van het gansche lichaam, want het ongeduld van het hart, dat nooit ontijdig is, komt pas als de lente met plotseling verlangen in de lucht is, of als de herfst in de lucht is met een vreemder, verder verlangen. Van de kunsten was de muziek, waarschijnlijk door wat Bolland haar zieligheid noemde van een onpersoonlijker wijsheid zijnde, minder bedreigd door het historisch bewustzijn en de bemoeizucht der hersens, en als het waar is, dat voor ons de lente nog eens in de lucht zal komen (ik hoorde een kind eens zeggen 'de lente is al voor de wolken'), dan zal een helder lied er wellicht het eerst van getuigen. Of zou ons late hart niet meer in zingend ongeduld uit kunnen breken dan enkel door dat vreemder verlangen, dat met den herfst in de lucht is, en waaraan - ook al waait de geheele wereld verdord en ritselend weg uit den naakten boom des levens - de roep nooit van déze zijde der wolken klinkt?